

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ

ΤΖΑΜΑΛΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΜ. 162 ΈΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2009

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

*Η Ευρωπαϊκή Πολιτειότητα Πέρα Από Το
Κυρίαρχο Κράτος – Μια Διαλεκτική Των Δημοσίων
Σφαιρών*

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΚΟΤΡΟΓΙΑΝΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πολιτειότητα όπως ορίζεται από τον Κοντογιώργη είναι μια έννοια (περισσότερο) πολιτικά προσανατολισμένη και μέτρο αυτής είναι η ελευθερία. Η ευρωπαϊκή πολιτειότητα συνομολογεί ότι τα κράτη-μέλη ήδη αναγνωρίζουν την ύπαρξη μιας νέας πολιτικής ιδιότητας που αναφέρεται σε μια υπερκείμενη ως προς αυτά πολιτεία. Υποστηρίζουμε ότι αν η ελευθερία αναγνωσθεί με όρους ελευθερίας ως μη-κυριαρχία όπως την ανέπτυξε ο Pettit μπορούν να ξεπεραστούν κάποια από τα εμπόδια που θέτει το κυρίαρχο κράτος στην ευρωπαϊκή πολιτειότητα, αλλά και να διευκρινισθούν οι κανονιστικές βάσεις που απαιτούνται για κάτι τέτοιο. Στόχος είναι η εστίαση της ανάλυσης, τόσο της ιδιότητας του πολίτη, όσο και του ιδιαίτερου ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος σε όρους πολιτικούς, που αποσκοπούν στην ανάδειξη της σημασίας της πολιτικής (politics) στην ΕΕ.

Ο νέο-ρεπουμπλικανισμός σκιαγραφεί ένα μοντέλο πολιτικής το οποίο ενθαρρύνει την πολιτικότητα μέσω συνθηκών εξασφάλισης της ελευθερίας ως μη-κυριαρχίας. Καθώς δεν απαιτεί την ύπαρξη ενός ομογενοποιημένου σώματος πολιτών, και εφόσον απουσιάζει ένας ευρωπαϊκός δήμος, ο νέο-ρεπουμπλικανισμός επιχειρεί να αποσυνδέσει το ζήτημα της συμμετοχής σε μια αναδυόμενη πολιτεία (μια σύνθετη *res publica*) από τις πολιτισμικές και συναισθηματικές όψεις της ιδιότητας του πολίτη και κατ' επέκταση του «ανήκειν».

Η αποτίμηση του πολιτικού συστήματος της ΕΕ, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη συνθετότητα και την ποικιλία των ταυτοτήτων, δεσμεύσεων και μορφών συλλογικότητας, περνάει μέσα από τις εκτιμήσεις των πολιτών για το βαθμό της παραγωγής πολιτικών που έχουν σημασία για τους ίδιους και για τις ομάδες τις οποίες επενδύουν με αξία. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσέγγιση του Λάβδα προσπαθεί να υπερβεί τους όρους των εθνικών – κρατικών συνόρων και εστιάζει στα πεδία, που διαμορφώνονται στην ευρωπαϊκή πολιτική, μέσω των πολλαπλών και μερικώς επικαλυπτόμενων δημοσίων σφαιρών. Μέσω αυτής της προσέγγισης επιτυγχάνεται η μετάβαση από μία Ευρώπη της ενσωμάτωσης σε μία Ευρώπη της συμμετοχής, δημιουργώντας ένα πολιτικό πεδίο στο οποίο οι πολίτες μοιράζονται το αίτημα για «χρηστή διακυβέρνηση», καθώς λαμβάνουν μέρος σε διαφορετικές εθνικές και διεθνικές πολιτικές σφαίρες - οι οποίες βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΠΟΛΙΤΕΙΟΤΗΤΑ.....	9
1. Ορισμός – Παραδοχές.....	9
2. Μορφές Πολιτειότητας – Ευρωπαϊκή Πολιτειότητα	10
3. Πολιτειότητα και Ελευθερία.....	11
4. Πολιτειότητα και Δημοκρατία	12
5. Η Ιθαγένεια της Ένωσης.....	13
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΩΣ ΜΗ-ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ	15
1. Διαλεκτικός Έλεγχος και Κατηγοριοποίηση της Ελευθερίας.....	15
2. Τα Θέλητρα της μη-Κυριαρχίας.....	17
ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ	20
1. Ιστορική Πορεία.....	20
2. Το Περιεχόμενο της res publica.....	21
3. Ελευθερία - Ρεπουμπλικανική Ιδιότητα του Πολίτη - Ταυτότητες	24
4. Θεσμοί - Πολιτική Συμμετοχή.....	25
5. Κανονιστικές Βάσεις, Νόρμες, Πολιτειακή Αρετή -Πολιτικότητα	28
6. Ρεπουμπλικανισμός και Δημοκρατία.....	31
7. Ρεπουμπλικανισμός και Πολιτική Κοινότητα, Πολιτεία – Μετα-κυριαρχικές προοπτικές.....	32
ΝΕΟ-ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	36
1. Θεωρητικές Βάσεις και Παραδοχές.....	36
2. Συναρχικό μοντέλο	38
3. Βασικές Ιδέες.....	40
4. Προς Έναν Ευρωπαϊκό Δήμο	42
5. Προς Μια Σύνθετη Ευρωπαϊκή Πολιτεία	43
6. Διακυβέρνηση-Νομιμότητα/Νομιμοποίηση	45
7. Σύνταγμα.....	46
8. Δημοκρατικό Έλλειμμα	49

9. Ευρωπαϊκή Συλλογικότητα - Συνοχή (Πολυπολιτισμικότητα) και Κατακερματισμός	51
ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΦΑΙΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	54
1. Δημόσια Σφαίρα - Ενιαία.....	54
2. Δημόσιες Σφαίρες - Πολλαπλές.....	59
ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	65
1. Κανονιστικές Βάσεις	65
2. Κανονιστικές Προοπτικές.....	68
ΜΕΤΑ-ΚΡΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ.....	73
1. Συναρχία	73
2. Κοσμοσύστημα	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	85

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη παρούσα μελέτη επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο πολιτειότητα όπως αυτός ορίζεται από τον Κοντογιώργη (Κοντογιώργης 2003: 23-32), δηλαδή ως τον όρο που επιχειρεί να προσδιορίσει την ιδιότητα του πολίτη στο φυσικό του χώρο, στην πολιτειακά συντεταγμένη κοινωνία, καθώς διαχωρίζεται από την έννοια της ιθαγένειας και της υπηκοότητας. Είναι μια έννοια, περισσότερο, πολιτικά προσανατολισμένη, όπου για την επίτευξη της απαιτείται η αναγνώριση μιας ελάχιστης εταιρικής σχέσης του ατόμου με το κοινωνικό όλο. Για τον Κοντογιώργη θεμέλιο της πολιτειότητας και μέτρο αυτής είναι η ελευθερία. Πρόκειται για μια ελευθερία που εισάγει τη λογική της αυτονομίας που επαγγέλεται την απαλλαγή του ατόμου από κάθε καταναγκασμό και σχέση εξάρτησης και είναι αυτή που μεταβάλλει το δικαιούχο της πολιτικής – εν προκειμένω, το άτομο-μέλος του κοινωνικού σώματος – σε νομέα και λειτουργό της πολιτικής διαδικασίας. Σε αυτά τα πλαίσια η πολιτική ως ελευθερία είναι δυνατόν να επιτευχθεί μόνο με τη μεταβολή του πολιτικού πεδίου σε «κοινό», δηλαδή με την ταύτιση του πολιτικού με το κοινωνικό και κατ' επέκταση με τη μεταβολή του ατόμου σε «μόριο» της συνολικής πολιτικής διαδικασίας.

Όσον αφορά την ευρωπαϊκή πολιτειότητα, ο Κοντογιώργης (Κοντογιώργης 2003: 11-20) επισημαίνει ότι δεν προσιδιάζει απλώς στην ιδιότητα του υπηκόου, είναι δευτερογενής και συνομολογεί ότι τα κράτη μέλη ήδη αναγνωρίζουν την

ύπαρξη μιας νέας πολιτικής ταυτότητας και μιας πολιτικής ιδιότητας , οι οποίες αναφέρονται σε μια υπερκείμενη ως προς αυτά πολιτεία. Αυτή η αντίληψη, μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιβαίνει, υπό μια έννοια, την κρατούσα εθνοκεντρική αντίληψη, δυνάμει της οποίας η απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη προϋποθέτει την ενσωμάτωση του φορέα της στο συγκεκριμένο έθνος και δια αυτού στο κράτος. Γεγονός παραμένει, ότι το πολιτικό σύστημα της Ευρώπης είναι αντιπροσωπευτικό των μελών της ένωσης, των εθνικών κρατών, όχι όμως και των κοινωνιών τους.

Υποστηρίζουμε ότι αν αυτή η ελευθερία αναγνωσθεί με όρους ελευθερίας ως μη-κυριαρχία όπως την ανέπτυξε ο Pettit μπορούν να ξεπεραστούν κάποια από τα εμπόδια που θέτει το κυρίαρχο κράτος (και η υπέρβαση αυτού) σε μια μελλοντική πραγμάτωση της ευρωπαϊκής πολιτειότητας, αλλά και να διευκρινισθούν οι κανονιστικές βάσεις που απαιτούνται για κάτι τέτοιο.

Η ελευθερία ως μη κυριαρχία καταδικάζει την αυθαίρετη παρέμβαση αλλά και την έκθεση σε ένα περιβάλλον αυθαίρετης παρέμβασης. Συνεπώς, θέτει το αίτημα για το σχεδιασμό μιας πολιτείας που έχει στη διάθεση της καταναγκαστικές εξουσίες, αλλά ταυτόχρονα αυτές περιορίζονται έτσι ώστε να αποφεύγεται η αυθαιρεσία. Αυτού του τύπου η ελευθερία συνδέεται άμεσα με μια αναβίωση του ρεπουμπλικανικού ιδεώδους.

Η νέο-ρεπουμπλικανική αντίληψη στη σημερινή ευρωπαϊκή πολιτική έχει 3 παραδοχές (Λάβδας 2002: 68):

- Τη διαπίστωση ότι αντιμετωπίζουμε σήμερα ένα προχωρημένο στάδιο εξευρωπαϊσμού
- Την ανάλυση της ΕΕ ως ενός αναδυόμενου πολιτικού συστήματος

➤ Την επικέντρωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος σε ζητήματα έκτασης και οριοθέτησης του πεδίου εφαρμογής της δημοκρατικής αρχής σε συνθήκες μετά-εθνικής πολιτικής

Στόχος της είναι η προσέγγιση με όρους πολιτικής συμμετοχής των πολιτών σε ένα μοντέλο πολιτικής το οποίο ενθαρρύνει την πολιτικότητα μέσω συνθηκών εξασφάλισης της ελευθερίας ως μη-κυριαρχίας. Πρόκειται για ένα μοντέλο που προσπαθεί να υπερβεί τα όρια του φιλελευθερισμού μέσω μιας ουμανιστικής θεώρησης.

Συνδεόμενη αυτή η αντίληψη με τα ευρωπαϊκά δεδομένα δημιουργεί το αίτημα για τη διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής *res publica*, η οποία σύμφωνα με τους Λάβδα και Χρυσόχου δεν απαιτεί την ύπαρξη ενός ομογενοποιημένου σώματος πολιτών. Αντιθέτως, μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ύπαρξης πολιτών ικανών να επιλέγουν και να προωθούν το κοινό καλό. Αυτή η ικανότητα επιλογής εκτείνεται πέρα από το δικαίωμα εκλογής αντιπροσώπων και λαμβάνει χώρα σε έναν πολιτειακό χώρο βασισμένο σε πρακτικές για το κοινό καλό που έχουν στο επίκεντρο τους την «αρετή» και όπου η ελευθερία και η αποδοχή της διαφορετικότητας των απόψεων έχουν προτεραιότητα.

Ακριβώς λοιπόν επειδή απουσιάζει ένας ευρωπαϊκός δήμος, ο ρεπουμπλικανισμός μπορεί να αποσυνδέσει το ζήτημα της συμμετοχής σε μια αναδυόμενη πολιτεία από τις πολιτισμικές και συναισθηματικές όψεις της ιδιότητας του πολίτη και κατ' επέκταση του «ανήκειν». Η πρόκληση του ρεπουμπλικανισμού έγκειται στη θεσμοθέτηση του σεβασμού στη διαφορετικότητα και στα δικαιώματα των ομάδων, ενόσω διατηρείται η κοινή αντίληψη περί του κοινού καλού. Υπό αυτή την έννοια, αναδύεται μια ευρωπαϊκή *res publica composita* όπου μπορεί να υπάρξει μια γνήσια ευρωπαϊκή πολιτικότητα

Ο Λάβδας (Λάβδας 2002:82-83) τονίζοντας τη συνθετότητα, την ποικιλία των ταυτοτήτων, δεσμεύσεων και μορφών συλλογικότητας που εντοπίζονται στην ευρωπαϊκή πολιτική και διαπερνούν τα εθνικά σύνορα, προτείνει μια προσέγγιση που υπερβαίνει τους όρους των εθνικών – κρατικών συνόρων, και που εστιάζει στα πεδία που διαμορφώνονται στην ευρωπαϊκή πολιτική μέσω των δημοσίων σφαιρών (public sphere). Με αυτόν τον τρόπο (Χρυσόχου 2005:140), επιτυγχάνεται η μετάβαση από μία Ευρώπη της ενσωμάτωσης σε μία Ευρώπη της συμμετοχής, δημιουργώντας ένα πολιτικό πεδίο στο οποίο οι πολίτες μοιράζονται το αίτημα για «χρηστή διακυβέρνηση», καθώς λαμβάνουν μέρος σε διαφορετικές εθνικές και διεθνικές πολιτικές σφαίρες - οι οποίες βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε 5 θεματικές ενότητες, προκειμένου να υποστηρίξει αυτήν τη συλλογιστική διαδρομή. Αφετηρία αποτελεί η ανάλυση της πολιτειότητας και των παραδοχών-χαρακτηριστικών της, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην έννοια της ελευθερίας. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται συνοπτικά η αντίληψη της ελευθερίας ως-μη κυριαρχία με βάση το έργο του Pettit, η οποία οδηγεί στην τρίτη θεματική ενότητα, το ρεπουμπλικανισμό. Ο ρεπουμπλικανισμός, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, για κάποιους θεωρητικούς, μπορεί να αποτελέσει τη βάση για ένα πολιτικό μοντέλο που να είναι σε θέση να διαχειρισθεί τις ιδιαιτερότητες του αναδυόμενου πολιτικού συστήματος και του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό οδηγεί στην τέταρτη ενότητα, όπου αναπτύσσεται ο νέο-ρεπουμπλικανισμός στην ΕΕ, δηλαδή μια κανονιστική θεωρία που επιχειρεί να ενισχύσει την πολιτικότητα και να συνθέσει έναν δήμο ή μια πολιτεία όπου οι επιμέρους εθνικές ταυτότητες διατηρούνται ως τμήματα ενός ευρύτερου δημοκρατικού συνόλου. Εν συνεχεία, εξετάζεται η έννοια της δημόσιας

σφαίρας και η προσέγγιση του Λάβδα για την ύπαρξη πολλαπλών δημοσίων σφαιρών στην ΕΕ, καθώς και οι κανονιστικές προοπτικές της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη. Τέλος, ολοκληρώνεται ο συλλογιστικός κύκλος με την τοποθέτηση και διερεύνηση της έννοιας της πολιτειότητας, στο χώρο ανάμεσα στη συναρχική και στην κοσμοπολιτειακή προσέγγιση για την ΕΕ, προκειμένου να δοθεί έμφαση στο πολιτικό περιεχόμενο του όρου και στην «υπεράσπιση της πολιτικής».

ΠΟΛΙΤΕΙΟΤΗΤΑ

1. Ορισμός – Παραδοχές

Ο Κοντογιώργης ορίζει την πολιτειότητα (Κοντογιώργης 2003: 23) ως τον όρο εκείνο, που επιχειρεί να προσδιορίσει την ιδιότητα του πολίτη εντός του φυσικού του χώρου, την πολιτειακά συντεταγμένη κοινωνία. Αυτή η έννοια του πολίτη διαφοροποιείται αφενός από την έννοια της ιθαγένειας (που παραπέμπει σε φυλετική καταγωγή) και αφετέρου από την έννοια της υπηκοότητας (που παραπέμπει στο «ανήκειν» στο πολιτικά κυρίαρχο κράτος).

Για τον Κοντογιώργη, ο πολίτης είναι το ανθρώπινο ον που προσδιορίζει τον εαυτό του στα εξής τρία σημεία: στον προσωπικό του βίο, στις κοινωνικές του λειτουργίες, στις πολιτικές του λειτουργίες. Στον πυρήνα του αυτοπροσδιορισμού αυτού βρίσκεται η προϋπόθεση της αυτεξουσιότητας του ατόμου, δηλαδή η αναγνώριση ότι το ίδιο το άτομο είναι θεμελιωδώς υπεύθυνο για την ύπαρξη του (απουσία ετεροπροσδιορισμού) (Κοντογιώργης 2003:62). Επομένως, η πολιτειότητα είναι ασύμβατη με δεσποτικά συστήματα, τα οποία εξ ορισμού παράγουν κοινωνίες που αποτελούνται από «υποκείμενα». Προκειμένου να υπάρξει έστω και η ασθενέστερη και πιο ατελής μορφή της πολιτειότητας, είναι απολύτως απαραίτητη η προσωπική υποστασιοποίηση του ατόμου με όρους ελευθερίας και η εφαρμογή της αντιπροσωπευτικής αρχής (Κοντογιώργης 2003: 28).

2. Μορφές Πολιτειότητας – Ευρωπαϊκή Πολιτειότητα

Σε αυτή τη βάση διακρίνει τρεις βασικές μορφές πολιτειότητας: την πρώιμη πολιτειότητα, την πλήρη πολιτειότητα και την κοσμοπολιτειότητα (Κοντογιώργης 2003: 43).

Η *πρώιμη πολιτειότητα* απαρτίζεται από την ατελή και την απλή πολιτειότητα. Στις δυο αυτές υποκατηγορίες υπάρχει το στοιχείο της αντιπροσώπευσης, στην ατελή εκφράζεται με ελλειμματικό τρόπο και εξαντλείται στην εκλογική αναφορά του πολιτικού προσωπικού του κράτους (διαμεσολαβημένες κοινωνίες), ενώ στην απλή πρόκειται για μια ολοκληρωμένη αντιπροσώπευση (αντιπροσωπευτικές κοινωνίες). Χαρακτηριστικό γνώρισμα και των δύο περιπτώσεων αποτελεί η διχοτομική σχέση ανάμεσα στην κοινωνία και την πολιτική (Κοντογιώργης 2003: 44).

Η *πλήρης πολιτειότητα* αποτελεί μετά-στάδιο της πρώιμης πολιτειότητας και συνδέεται με μια μορφή κοινωνίας όπου η πολιτική, ως σκοπός, αναφέρεται άμεσα στο «κοινό» συμφέρον και την κοινωνική βούληση χωρίς τη χρήση διαμεσολαβητικών συμβολισμών όπως το «εθνικό συμφέρον», που στόχο έχουν την απομάκρυνση της πολιτικής από την κοινωνία (Κοντογιώργης 2003: 45).

Η *κοσμοπολιτειότητα* αποτελεί το σωρευτικό στάδιο της πολιτειότητας και συνδέεται με την οικουμενική φάση του ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος, της κοσμοπολιτείας που αναδύεται ως ένα είδος συμπολιτείας (Κοντογιώργης 2003: 55-56).

Όσον αφορά την *ευρωπαϊκή πολιτειότητα*, Ο Κοντογιώργης παρατηρεί ότι δεν ταυτίζεται με την ιδιότητα του υπηκόου και επισημαίνει ότι είναι έμμεση – δευτερογενής καθώς εξαρτάται από την ιδιότητα του πολίτη κάποιου κράτους-

μέλους της ΕΕ. Όμως, το καθοριστικό σημείο είναι ότι από μόνη της η αυτή ιδιότητα του «ανήκειν» στην ΕΕ καταδεικνύει το γεγονός ότι τα κράτη-μέλη αναγνωρίζουν την ύπαρξη μιας νέας και ευρύτερης πολιτικής ταυτότητας σε συνδυασμό με μια υπερκείμενη πολιτεία στην οποία, αυτή η ταυτότητα, αναφέρεται. Σύμφωνα με τον Κοντογιώργη αυτό αντιβαίνει την εθνοκεντρική αντίληψη της νεωτερικότητας, όπου το έθνος αποτελεί το «ταυτοτικό όχημα» του Κράτους (η ταυτότητα δεν αναφέρεται σε πολιτεία ή σε κοινωνικό σώμα). Δηλαδή, η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης δεν μπορεί να συνδεθεί με ένα Κράτος (καθώς η Ένωση δεν αποτελεί τέτοιο) αλλά μόνο με την πολιτεία που διαφαίνεται μέσω της πολιτισμικής συνάφειας των λαών της με το ευρωπαϊκό κερκτημένο (Κοντογιώργης 2003: 12-13).

3. Πολιτειότητα και Ελευθερία

Στον πυρήνα, λοιπόν, της πολιτειότητας βρίσκεται η έννοια της ελευθερίας. Το ανάπτυγμα της ελευθερίας αποτελεί μέτρο της πολιτειότητας και είναι ο συνδετικός κρίκος που συνδέει την πολιτειότητα με το πολιτικό σύστημα. Το ελάχιστο του αναπτύγματος της ελευθερίας εξομοιώνεται με την ατομική ελευθερία, ενώ το μέγιστο συμπεριλαμβάνει και την κοινωνική και την πολιτική ελευθερία (Κοντογιώργης 2003: 30).

Ο πολίτης που διαθέτει το ελάχιστο του αναπτύγματος είναι ο πολίτης του κράτους, ο οποίος μπορεί να καθορίζει την ιδιωτική του ζωή και τα θέματα της ιδιωτικής του σφαίρας αλλά στην κοινωνική και στην πολιτική σφαίρα δεν διαθέτει καμία δυνατότητα αυτό-καθορισμού (πολίτης – υπήκοος). Στο άλλο άκρο, ο πολίτης

που διαθέτει το μέγιστο του αναπτύγματος είναι ο πολίτης της πολιτείας όπου η κοινωνία έχει συγκροτηθεί πολιτειακά και έχει αναλάβει την καθολική πολιτική αρμοδιότητα (πολίτης – εταίρος) (Κοντογιώργης 2003: 26-27).

Στη δεύτερη αυτήν περίπτωση, υπάρχει πραγμάτωση της πλήρους πολιτειότητας. Η ελευθερία είναι ταυτόσημη με την αυτονομία και υπάρχει εφόσον βιώνεται (δεν μπορεί να βιωθεί μέσω εκχωρήσεως ή μέσω αντιπροσώπου). Η πλήρης πολιτειότητα συνδέεται οργανικά με μια προσέγγιση της ελευθερίας η οποία είναι ασύμβατη με την εξαρτημένη εργασία στην οικονομία (Κοντογιώργης 2003: 29,138) Αντίστοιχα, η έννοια της ισότητας περιλαμβάνει σαν σύνολο την ισότητα απέναντι στο Νόμο, τη μη εξάρτηση και το μη καταναγκασμό στο κοινωνικοοικονομικό πεδίο και την ισότητα στο πλαίσιο της πολιτικής λειτουργίας (Κοντογιώργης 2003:52). Επισημαίνεται, πως η έννοια του εταίρου προσδιορίζει, σε ένα καθεστώς συν-εμπραγμάτωσης, που υποστασιοποιείται δια της συμμετοχής ενός εκάστου στα αγαθά της ομάδας, ιδίως όμως στη συγκρότηση και τη λειτουργία του συστήματος που συνέχει την κοινωνική ολότητα (Κοντογιώργης 2003: 31) .

4. Πολιτειότητα και Δημοκρατία

Συμπερασματικά, γίνεται σαφές, ότι η πολιτειότητα είναι μία έννοια με ευρύτερο περιεχόμενο από την ιδιότητα του πολίτη (στην παθητική της εκδοχή) η οποία σε ένα μεγάλο βαθμό έχει συσχετιστεί με την κατοχή δικαιωμάτων και επιπλέον, δεν μπορεί να εκφραστεί σε μια ψηφοκεντρική αντίληψη περί δημοκρατίας, αλλά πολύ περισσότερο αρμόζει σε μια διαβουλευτική αντίληψη όπου

η πολιτική διαδικασία αποκτά δημόσια διάσταση, και που η αρετή του δημόσιου διαλόγου δεν εξαντλείται στην απλή προθυμία κάποιου να γνωστοποιεί τις απόψεις του, αλλά απαιτεί την εμπλοκή του σε δημόσια συνομιλία (να ακούει, να μιλά, να προσπαθεί να κατανοήσει, και να απαντά με σεβασμό στις απόψεις) (Kymlicka 2005: 406-409).

Η μετατόπιση σε ένα πιο διαβουλευτικό μοντέλο δημοκρατίας καθιστά ακόμα πιο αναγκαία την ενασχόληση με ζητήματα πολιτειακής αρετής, καθώς οι πολίτες υποτίθεται πως δρουν δημοσίως έχοντας ως πρόθεση την αμοιβαία κατανόηση και όχι τη στρατηγική δράση για την επίτευξη προσωπικού οφέλους. Κατά συνέπεια, ο δημοκρατικός πολίτης πρέπει να είναι α) ενεργός, β) συμμετοχικός, γ) κριτικός – μη δογματικός δ) στρατευμένος στην αναζήτηση διαβουλευτικής αμοιβαίας κατανόησης (Kymlicka 2005: 411-412).

Ο Kymlicka παρατηρεί πως η σταθερότητα και η υγεία της σύγχρονης δημοκρατίας δεν εξαρτάται μόνο από τη δικαιοσύνη των βασικών της θεσμών, αλλά και από τα χαρακτηριστικά και τη στάση των πολιτών της (τέτοια είναι το αίσθημα περί ταυτότητας, η ικανότητα ανοχής και συνεργασίας, η προθυμία για πολιτική συμμετοχή, το αίσθημα ευθύνης κλπ) (Kymlicka 2005: 402).

5. Η Ιθαγένεια της Ένωσης

Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο άρθρο 20 (πρώην άρθρο 17 της ΣΕΚ) διατυπώνει πως:

1 «Θεσπίζεται ιθαγένεια της Ένωσης. Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους. Η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια».

2. Οι πολίτες της Ένωσης έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στις Συνθήκες. Έχουν μεταξύ άλλων:

α) το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών,

β) το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς και στις δημοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας τους, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους,

γ) το δικαίωμα να απολαύουν στο έδαφος τρίτης χώρας, στην οποία δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος-μέλος την υπηκοότητα του οποίου έχουν, της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους-μέλους, υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού,

δ) το δικαίωμα να αναφέρονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το δικαίωμα να προσφεύγουν στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή, καθώς και το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά και στα συμβουλευτικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και να λαμβάνουν απάντηση στην ίδια γλώσσα.

Τα δικαιώματα αυτά ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που ορίζονται από τις Συνθήκες και από τα μέτρα που θεσπίζονται για την εφαρμογή τους.

Τα δικαιώματα αυτά εξειδικεύονται περαιτέρω στο άρθρα 21-24[Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 30.3.2010 EL C 83/47].

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΩΣ ΜΗ-ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

1. Διαλεκτικός Έλεγχος και Κατηγοριοποίηση της Ελευθερίας

Ο Pettit περιγράφει το κράτος και την πολιτεία ως συλλογικά υποκείμενα τα οποία κατέχουν μία ιδιαίτερη θέση μέσα στο χώρο στον οποίο λειτουργούν. Σε αυτά, θεωρείται πως περιλαμβάνονται όλοι οι μόνιμοι κάτοικοι (πολίτες) ως μέλη. Επιπλέον, αυτά κατέχουν το αποκλειστικό δικαίωμα άσκησης νόμιμης βίας και οφείλουν να προάγουν ιδεώδη προς όφελος των μελών τους. Ένα από αυτά τα ιδεώδη είναι και το πολιτικό ιδεώδες της ελευθερίας (Pettit 2007: 234). Προσπαθώντας να προσεγγίσει την καταλληλότερη μορφή του ιδεώδους αυτού εξισώνει την ελευθερία με το *διαλεκτικό έλεγχο* για να καταλήξει πως το πολιτικό ιδεώδες της ελευθερίας πρέπει να είναι αυστηρότερο και πλουσιότερο από αυτόν, αφενός αφορώντας τις διαπροσωπικές προϋποθέσεις του διαλεκτικού ελέγχου και αφετέρου εκφράζοντας τις προϋποθέσεις αυτές, τόσο από την πλευρά της δράσης όσο και από την πλευρά των απρόσωπα καθορισμένων ευκαιριών (Pettit 2007: 237).

Καταλήγει, λοιπόν, να δημιουργήσει μια κατηγοριοποίηση των μορφών που μπορεί να λάβει το πολιτικό ιδεώδες της ελευθερίας, η οποία δεν εστιάζει στο θετικό ή αρνητικό πρόσημο της ελευθερίας και εντοπίζεται στο χώρο ανάμεσα στο ιδανικό της μη παρέμβασης και στο ιδανικό της αυτοκυριαρχίας (Pettit 1997:27). Η

«αρνητική» εκδοχή της ελευθερίας, συνοψίζεται στην αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι ελεύθερος στο βαθμό που κανένας άλλος άνθρωπος ή ομάδα ανθρώπων δεν παρεμβαίνουν στις δραστηριότητες του, ενώ η «θετική» εκδοχή της ελευθερίας πηγάζει από την επιθυμία του ατόμου να είναι κύριος του εαυτού του (Berlin 2002: 169, 178).

Σύμφωνα με τη κατηγοριοποίηση του Pettit, προκύπτουν οι εξής μορφές της πολιτικής ελευθερίας (Pettit 2007: 239):

- Πολιτική ελευθερία ως *μη-περιορισμός*
- Πολιτική ελευθερία ως *μη-παρέμβαση*
- Πολιτική ελευθερία ως *μη-κυριαρχία*

Το *ιδεώδες της πολιτικής ελευθερίας ως μη-περιορισμός* εξισώνει όλους τους παράγοντες (διαπροσωπικούς και απρόσωπους) που περιορίζουν την ελευθερία της πράξης και ορίζει την πολιτική ελευθερία ως την αποφυγή αυτών των περιορισμών (Pettit 2007: 241). Για τον Pettit, αυτό το ιδεώδες απορρίπτεται ως πολιτικό ισοδύναμο του διαλεκτικού ελέγχου, καθότι αποτυγχάνει να αναγνωρίσει ότι οι διαπροσωπικοί περιορισμοί της ελευθερίας είναι πιο σοβαροί από τους απρόσωπους. Αυτό έχει ως συνέπεια να μπορεί να δικαιολογήσει συμπεριφορές του Κράτους, απέναντι στους πολίτες, που δεν αρμόζουν σε διαλεκτικά υποκείμενα (Pettit 2007: 244-245).

Το *ιδεώδες της πολιτικής ελευθερίας ως μη-παρέμβαση* θέτει ως μοναδική μορφή διαπροσωπικού περιορισμού της ελευθερία την παρέμβαση. Η πολιτική ελευθερία συνεπάγεται την ικανότητα δράσης χωρίς παρέμβαση αλλά και ένα περιβάλλον ευκαιριών στο οποίο αυτή μπορεί να επιτευχθεί (Pettit 2007: 246-247).

Το συγκεκριμένο ιδεώδες, παρόλο που θέτει ως σημαντικότερους τους διαπροσωπικούς περιορισμούς σε σχέση με τους απρόσωπους, δεν επιτυγχάνει να

διακρίνει ανάμεσα στην αυθαίρετη και στη μη αυθαίρετη παρέμβαση, ενώ παράλληλα εξισώνει την κρατική παρέμβαση με τις παρεμβάσεις άλλων φορέων (Pettit 2007: 250-251). Επιπλέον, δεν δίνει απάντηση στις περιπτώσεις όπου το υποκείμενο αυτοπεριορίζεται ή αυτολογοκρίνεται, εν όψει κάποιου με κυριαρχία επάνω του, ενός Κυρίου (dominus) (Pettit 2007: 254-256).

Το ιδεώδες της πολιτικής ελευθερίας ως μη-κυριαρχία έχει ως αφετηρία την αντίληψη της ελευθερίας ως μη-παρέμβαση, αλλά εισάγει μια νέα έννοια ως βασική προϋπόθεση, την έννοια της αυθαιρεσίας. Δεν καταδικάζεται η παρέμβαση ως τέτοια, αλλά μόνο η αυθαίρετη παρέμβαση, δηλαδή η παρέμβαση που δεν αναγκάζεται να αναγνωρίσει και να σεβαστεί τα συμφέροντα του προσώπου κατά του οποίου κινείται (Pettit 2007: 257).

2. Τα Θέλητρα της μη-Κυριαρχίας

Εξετάζοντας την πολιτική ελευθερία ως μη κυριαρχία αναλυτικότερα, ο Pettit αναπτύσσει τρία βασικά «θέλητρα» της αντίληψης αυτής. Αυτά είναι:

- Η Συνταγματική πλουσιότητα
- Η Κοινωνιολογική πλουσιότητα
- Η ικανότητα διάκρισης των απειλών

Όσον αφορά το πρώτο θέλητρο, ο Pettit αναφέρει πως όταν η κρατική δράση δεν είναι αυθαίρετη - δηλαδή είναι υποχρεωμένη να σεβαστεί τα κοινά αναγνωρίσιμα συμφέροντα των ατόμων - τότε δεν παραβιάζει το διαλεκτικό έλεγχο τους. Επιπρόσθετα, εφόσον κατευθυντήρια αρχή της κρατικής δράσης είναι η

αντίληψη ότι αυτή δικαιολογείται μόνο όταν εξυπηρετεί τα συμφέροντα που τα άτομα είναι σε θέση να αποδώσουν από κοινού στον εαυτό τους (ασχέτως αν ένα άτομο θα επιθυμούσε η δράση να ακολουθήσει μια διαφορετική κατεύθυνση), τότε το Κράτος δεν συμπεριφέρεται ως «ληστής», αλλά αντίθετα αναγνωρίζει τη διάσταση των ατόμων ως διαλεκτικά υποκείμενα και ενισχύει το διαλεκτικό έλεγχο που αυτά απολαμβάνουν (Pettit 2007: 258). Όταν η κρατική συμπεριφορά δεν είναι αυθαίρετη, ο εξαναγκασμός που προκύπτει από την κρατική δραστηριότητα μπορεί να είναι απαραίτητος, διότι με αυτόν τον τρόπο προστατεύεται αυτή η μορφή κρατικής δράσης από τα ιδιοτελή συμφέροντα των πολιτών που ενδεχομένως να μην συμβαδίζουν (Pettit 2007: 259). Σε αυτό το πλαίσιο, ο Pettit, υποστηρίζει ότι η συνταγματική λειτουργία του Κράτους είναι ένα πεδίο στο οποίο το πολιτικό ιδεώδες της ελευθερίας ως μη-κυριαρχία μπορεί να δράσει βελτιωτικά (Pettit 2007: 260).

Η Κοινωνιολογική πλουσιότητα του ιδεώδους αυτού έγκειται στο γεγονός ότι είναι σε θέση να αναγνωρίσει ότι ο διαλεκτικός έλεγχος δεν κινδυνεύει μόνο από το γεγονός της παρέμβασης αλλά και από την έκθεση του ατόμου σε ένα *περιβάλλον* όπου εντοπίζονται δυνάμεις αυθαίρετης παρέμβασης (Pettit 2007: 260). Το άτομο διαθέτει διαλεκτικό έλεγχο μόνο όταν είναι κύριος του ελέγχου αυτού, δηλαδή όταν το άτομο είναι αρκετά ισχυρό σε σχέση με άλλα άτομα ώστε αυτά να μην μπορούν (ή να έχουν τεράστιο κόστος) να του αρνηθούν το δικαίωμα λόγου η ακρόασης (Pettit 2007: 261). Η μεγιστοποίηση της μη-κυριαρχίας που απολαμβάνουν τα άτομα απαιτεί το να απολαμβάνουν τη μη-κυριαρχία με την ίδια ένταση, παρόλο που δεν απαιτεί να την απολαμβάνουν στην ίδια ακριβώς έκταση. Πρόκειται για μια δομική ισότητα, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι είναι εξίσου προστατευμένοι απέναντι στην κυριαρχία, ακόμα και αν δεν είναι ίσοι όσον αφορά τους πόρους και τις

ευκαιρίες (υλική ισότητα) (Pettit 1997: 274-275). Για τον Pettit, η κρατική δράση δεν είναι εκ φύσεως εχθρική προς την πολιτική ελευθερία. Το μη αυθαίρετο κράτος μπορεί να δράσει ως εγγυητής του διαλεκτικού ελέγχου των ατόμων και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αναδύονται από την ασύμμετρη δυνατότητα παρέμβασης (Pettit 2007: 262).

Το τελευταίο θέλημα έγκειται στη δυνατότητα που προκύπτει από την αντίληψη της πολιτικής ελευθερίας ως μη-κυριαρχία, να αναγνωρίζει δύο κατηγορίες απειλών κατά της πολιτικής ελευθερίας (όπως και το ιδεώδες της μη παρέμβασης), αλλά επιπλέον να κάνει τη διάκριση μεταξύ των κατηγοριών αυτών σε παράγοντες που καταλύουν και σε παράγοντες που οριοθετούν την ελευθερία. Έτσι, οι σχέσεις κυριαρχίας εμπίπτουν στην κατηγορία κατάλυσης της ελευθερίας, ενώ οι ανασχετικοί παράγοντες που προκύπτουν από μη αυθαίρετους περιορισμούς ανήκουν στην κατηγορία της οριοθέτησης (Pettit 2007: 264).

Σύμφωνα με τον Pettit, όπως μπορεί να υπάρξει κυριαρχία χωρίς παρέμβαση, αντίστοιχα μπορεί να υπάρξει και παρέμβαση χωρίς κυριαρχία (Pettit 1997: 23). Συνεπώς, το ιδεώδες της πολιτικής ελευθερίας ως μη-κυριαρχία θεωρεί εφικτή την παρέμβαση από πλευράς του Κράτους χωρίς αυτό να κυριαρχεί και άρα να καταλύει την ελευθερία, μιας και η αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας μπορεί να περιοριστεί. Ο Pettit προσδιορίζει το πολιτικό ιδεώδες αυτό ως ένα ρεπουμπλικανικό ιδεώδες με βαθιές ιστορικές ρίζες από τη ρωμαϊκή εποχή (Pettit 2007: 279).

ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ

1. Ιστορική Πορεία

Ο Mouritsen (Mouritsen 2006:22-33) έχει συνοψίσει την ιστορική πορεία του ρεπουμπλικανισμού μέσα από τρεις αντιπροσωπευτικές περιόδους: την κλασσική, την λαϊκιστική-δημοκρατική και τη φιλελεύθερη-πλουραλιστική. Κάθε ιστορικό στάδιο έχει τα δικά του χαρακτηριστικά τα οποία συμπυκνώνονται και αντιπαραβάλλονται στον Πίνακα 1:

Πίνακας 1: Η Ιστορική Πορεία του Ρεπουμπλικανισμού

	Κλασσικός	Λαϊκιστικός- Δημοκρατικός	Φιλελεύθερος- πλουραλιστικός
Η έκφραση της έννοιας του «εαυτού» στην αυτόδιακυβέρνηση	Οι φυσικές τάξεις	Ο αδιαίρετος λαός	Άτομα και ομάδες
Η έκφραση της αντίληψης της Res publica	Ισορροπία ανάμεσα σε διακριτά συμφέροντα	Μία ξεκάθαρη λαϊκή βούληση / το κοινό συμφέρον	Ένα(ασαφές, διαπραγματεύσιμο, αντιπροσωπευόμενο) κοινό συμφέρον ως συνταγματικός διακανονισμός

Η απειλή προς την ελευθερία	Κυριαρχία μιας τάξης, εξωτερικοί εχθροί, δουλεία	Μηχανοραφούσε ς Ελίτ, οι πλούσιοι, οι φατρίες	Οι πλειοψηφίες, οι μάζες, η προκατάληψη, η τοπικότητα
Αντίρεπουμπλικανική θεωρία	Παπική και αυτοκρατορική δεσποτεία ως θεϊκή βούληση (Αυγουστίνος), Πλατωνισμός	Απολυταρχισμός (Hobbes), κλασσικός συντηρητισμός (Adams), φυσικά δικαιώματα (Locke)	Φιλελεύθερος συντηρητισμός (Hume), φιλελευθερισμός / ηθική θεωρία του laissez- faire

Πηγή: (Mouritsen 2006:22)

Εξέλιξη του τρίτου ιστορικού σταδίου αποτελεί η νέο-ρεπουμπλικανική προσέγγιση του Pettit, η οποία αποτελεί και τη βάση της παρούσας ανάλυσης.

2. Το Περιεχόμενο της res publica

Στη βάση του ρεπουμπλικανισμού βρίσκεται ο όρος *res publica* που μεταφράζεται ως το «δημόσιο πράγμα», η «δημόσια υπόθεση», αυτό που ανήκει στο λαό, όταν αυτός νοείται ως το σώμα των πολιτών. Στον πυρήνα του διακρίνονται τρεις θεμελιώδεις αρχές: η *δικαιοσύνη*, το *κοινό καλό* (δημόσιο συμφέρον) και η *ελευθερία*. Η πρώτη επιτυγχάνεται μέσω της λειτουργίας του κράτους δικαίου και της ισορροπημένης διακυβέρνησης, η δεύτερη μέσω ενός μεικτού και ισορροπημένου συντάγματος και η τρίτη μέσω της ιδιότητας του ενεργού πολίτη (Χρυσόχοου 2005β: 109).

Το κοινό καλό δεν παίρνει ορισμένη μορφή μέχρι τη στιγμή που συγκεκριμενοποιείται, σε σχέση με συμπαγείς πολιτικές, πρόκειται για μια κανονιστική ιδέα που σκοπό έχει να λαμβάνεται υπόψη στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στην πολιτική δράση και όχι για αυτοσκοπό. Αυτό συμβαίνει μέσα στα πλαίσια μιας πολιτικής κοινότητας, όπου μπορεί να αναδυθούν κοινές αξίες. Δηλαδή, το κοινό καλό είναι η ύπαρξη δημόσιων χώρων (public spaces) στους οποίους οι πολίτες μπορούν να δρουν και να αποφασίζουν σχετικά με τη μορφή της κοινωνίας τους και των κοινωνικών πρακτικών. Αυτό δεν συνεπάγεται την αναπαραγωγή των αξιών μιας προ-πολιτικής κοινωνίας αλλά τη δυνατότητα καθορισμού τους μέσω της πολιτικής (Honohan 2002: 157).

Η έννοια της ισορροπημένης διακυβέρνησης διαμορφώνεται μέσα από δύο – σχετικούς μεταξύ τους – άξονες. Ο αρνητικός άξονας αποτελεί συνδυασμό της πρόληψης του ολοκληρωτισμού με μια καθεαυτή θεσμική ισορροπία. Ο θετικός άξονας επιδιώκει την εδραίωση ενός διαβουλευτικού περιβάλλοντος για τη δημόσια συμμετοχή, όπου οι προτιμήσεις γίνονται αντιληπτές ως επιλογές που μπορούν να συζητηθούν αλλά και να μεταβληθούν (Craig 1997: 114).

Η φράση "*Audi alteram partem*" αποτελεί το σύνθημα της πολιτικής δικαιοσύνης στα πλαίσια της ρεπουμπλικανικής σκέψης. Αυτή η "ακρόαση της άλλης πλευράς", μέσα σε μια πλουραλιστική πολιτεία, συνεπάγεται το σεβασμό της ικανότητας των ανθρώπων να μπορούν - ορθολογικά - να οδηγηθούν σε διαφοροποιημένη και ασυμβίβαστη αντίληψη των αξιών και των συμφερόντων, ταυτόχρονα με την ανάγκη για συνεργασία, με όρους που μπορούν να γίνουν δεκτοί από όλους τους εμπλεκόμενους. Το κριτήριο αυτό τοποθετεί περιορισμούς και στις διαδικασίες και στα αποτελέσματα της πολιτικής διαδικασίας. Υποχρεώνει τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν έναν καθαρά ιδιοτελή και αυτο-αναφορικό τρόπο

σκέψης και να ψάξουν για διεξόδους που οι άλλοι μπορούν να βρουν δελεαστικές, με αποτέλεσμα να αποκλείονται επιχειρήματα που δεν αντιμετωπίζουν τους συνομιλητές ως ίσους, αναφορικά με την ηθική τους αξία. Οι πολιτικοί παράγοντες πρέπει να καταβάλουν προσπάθειες για την εύρεση κοινού εδάφους μέσω αμοιβαία αποδεκτών τροποποιήσεων προς ένα δίκαιο συμβιβασμό (Λάβδας και Χρυσόχου 2005: 13-14).

Στον πυρήνα, λοιπόν, του ρεπουμπλικανισμού και ως ρεύμα πολιτικού στοχασμού αλλά και ως πολιτικής πρακτικής, εντοπίζεται μια συγκεκριμένη αντίληψη για την ελευθερία (ελευθερία ως μη κυριαρχία, όπως αναλύθηκε) και μία μορφή συνταγματικά οργανωμένης πολιτείας η οποία βασίζεται σε ένα σύνολο αξιών (Λάβδας και Χρυσόχου 2005: 19). Σε αυτό το σημείο έρχονται σε σύνδεση ο ρεπουμπλικανισμός με το συνταγματισμό, καθώς ο πρώτος επιδιώκει μια μορφή του δεύτερου που να είναι σε θέση να εγγυηθεί την ελευθερία των πολιτών ως μη κυριαρχία, την ανταπόκριση της πολιτείας σε ορισμένα πολιτικά πρότυπα και την προώθηση του κοινού καλού (Λάβδας 2005: 77). Η σχέση ελευθερίας – συνταγματισμού είναι βαθιά καθώς η ελευθερία είναι προϊόν της πολιτικής δράσης και όχι προηγούμενο αυτής. Η ύπαρξη ενός κράτος δικαίου που εναντιώνεται στην αυθαίρετη παρέμβαση και ένα ρεπουμπλικανικό Σύνταγμα αποτελούν τους πυλώνες της πολιτικής ελευθερίας (Χρυσόχου 2005β: 117).

Σε αυτή τη βάση, ο Pettit διατυπώνει τα τρία βασικά κριτήρια (αφορούν το συνταγματισμό) προκειμένου η διακυβέρνηση να θεωρείται πως προάγει τη μη κυριαρχία (Pettit 1997: 276-277). Αυτά είναι:

➤ *Η αυτοκρατορία των νόμων*: Η διακυβέρνηση θα πρέπει να δρα με βάση το νόμο - και όχι κατά περίπτωση. Ο νόμος αυτός θα πρέπει να είναι γενικός, ορθά διατυπωμένος, μη αναδρομικός, σαφής κλπ.

➤ *Ο περιορισμός της εξουσίας μέσω της διασποράς της:* Η εξουσία της διακυβέρνησης πρέπει να διαμοιράζεται, κάτι που συνεπάγεται αφενός τον παραδοσιακό διαχωρισμό των εξουσιών, αφετέρου τη διάχυση της εξουσίας σε συστήματα ομοσπονδιακού τύπου ή δύο βουλών.

➤ *Η προστασία ενάντια στη πλειοψηφία:* Πρέπει να γίνεται πιο δύσκολο στην πλειοψηφία να τροποποιεί τις θεμελιακές περιοχές του νόμου, μέσω συνταγματικών περιορισμών κλπ.

3. Ελευθερία - Ρεπουμπλικανική Ιδιότητα του Πολίτη - Ταυτότητες

Στη ρεπουμπλικανική παράδοση, η σχέση ανάμεσα στην ελευθερία είναι στενότερα συνδεδεμένη και με την ιδιότητα του πολίτη (ως citizenship και ως civitas). Η ιδιότητα αυτή μπορεί να υπάρξει μόνο μέσα σε ένα κατάλληλο νομικό καθεστώς όπου οι νόμοι δημιουργούν την ελευθερία που απολαμβάνουν οι πολίτες (Pettit 1997:36). Το πολιτικό περιεχόμενο της ελεύθερης δημόσιας διαβούλευσης αποτελεί το θεμέλιο της δημοκρατικής πολιτείας, οι πολίτες κατέχουν το δικαίωμα να καθορίζουν τους όρους και τους σκοπούς της κοινής πολιτικής τους συμβίωσης, από κοινού και χωρίς αυθαίρετες παρεμβάσεις (Χρυσόχοου 2005: 34).

Για τους θεωρητικούς του ρεπουμπλικανισμού, η ενίσχυση της ιδιότητας του πολίτη και της πολιτικής κοινότητας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αποφυγή του κατακερματισμού και της αποδυνάμωσης της δημοκρατικής πολιτικής που χαρακτηρίζουν τη φιλελεύθερη δημοκρατία του παρόντος. Για αυτό, η «γοητεία»

της πολιτικής κοινότητας πρέπει να ενισχυθεί μέσω του θεσμικού μετασχηματισμού (Schwarzmantel 2006: 147).

Ο Schwarzmantel (Schwarzmantel 2006: 146) επισημαίνει τη διαφορά ανάμεσα σε αυτήν την «ιδιότητα του πολίτη» και την «ταυτότητα». Η ιδιότητα του πολίτη, είναι η συνειδητότητα της κοινής συμμετοχής σε μια πολιτική κοινότητα, η οποία συμβαίνει με όρους ισότητας. Ιδέες όπως η αμοιβαιότητα, δημιουργούν ένα αίσθημα υποχρέωσης μεταξύ των συμπολιτών και συνθέτουν ουσιαστικά μια ευρεία, πολιτική ταυτότητα. Αντίθετα, οι ταυτότητες είναι πιο συγκεκριμένες και επιμερισμένες, έχοντας ως σημείο αναφοράς ομάδες (εθνικές, τοπικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές κλπ). Αυτές οι ταυτότητες ορίζουν τη φύση των πολιτών μιας πολιτείας. Η ιδιότητα του πολίτη έρχεται συνεπώς να παρακάμψει των επιμερισμό των ταυτοτήτων και να συνδέσει τα άτομα στην ευρεία, πολιτική αυτή ταυτότητα, στα πλαίσια ενός δημοκρατικού συνόλου.

4. Θεσμοί - Πολιτική Συμμετοχή

Όπως ειπώθηκε, η θεσμική μεταρρύθμιση αποτελεί τον αναγκαίο όρο για την εγκαθίδρυση μιας βαθύτερης δημοκρατίας ικανής να ζήσει με τα ιδανικά της δημοκρατικής κοινότητας, απορροφώντας συγχρόνως αρμονικά τις πολιτικές ταυτότητες (Schwarzmantel 2005: 29).

Οι θεσμοί, όπως γίνονται αντιληπτοί από τους θεωρητικούς του ρεπουμπλικανισμού θα πρέπει να προωθούν την πολιτική συμμετοχή από πλευράς

των πολιτών, καταδεικνύοντας τους τρόπους αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις ζωές τους και στο πολιτικό σύστημα συνολικά (Λάβδας 2005: 81). Η θεσμική μεταρρύθμιση που προτείνει ο Schwarzmantel εστιάζεται σε δύο σημεία. Αυτά είναι αφενός η αποκέντρωση και αφετέρου η αντιπροσώπευση των ομάδων συμφερόντων και των ταυτοτήτων με τρόπους που ενισχύουν τη διαδραστική λειτουργία μεταξύ τους, έτσι ώστε να αναδύεται από την όλη διαδικασία η ενιαία δημοκρατική κοινότητα. Επίσης, θα πρέπει οι θεσμοί (α. κρατικοί και β. εκπροσώπησης συμφερόντων εκτός κρατικής δομής) να είναι και οι ίδιοι οργανωμένοι με δημοκρατικό τρόπο προκειμένου να μπορέσουν να κατευθύνουν καλύτερα τις απόψεις, ενώ εκείνοι που έχουν και ρόλο βήματος συζήτησης και ανταλλαγής απόψεων, να μπορέσουν να αποτυπώσουν αποτελεσματικότερα τα αιτήματα των μελών τους (Schwarzmantel 2005:32, 34).

Πιο συγκεκριμένα, από πλευράς μορφής και διαδικασίας, παρατηρεί ο Λάβδας (Λάβδας 2005:82), οι θεσμοί που ανταποκρίνονται στα νέο-ρεπουμπλικανικά ιδεώδη, ενσωματώνουν τις βασικές συνταγματικές δομές και εγγυήσεις του φιλελεύθερου κράτους δικαίου αλλά παράλληλα επιχειρούν να διευρύνουν τα πεδία της πολιτικότητας με τρεις βασικούς τρόπους:

- Εστιάζονται στην ανάπτυξη ενός διαβουλευτικού περιβάλλοντος ευρύτερου του κοινοβουλίου μέσα από το οποίο διαμορφώνονται οι απόψεις για τους νόμους και τις θεσμικές ρυθμίσεις

- Ευνοούν την ευρεία αποκέντρωση (όχι διάχυση) της δημόσιας εξουσίας

- Ευνοούν την εγγύηση των ελέγχων απέναντι στην πλειοψηφία, ενθαρρύνοντας παράλληλα την εισαγωγή μηχανισμών θεσμοποιημένης αμφισβήτησης των νόμων από τους πολίτες.

Οι ρεπουμπλικάνοι επιδιώκουν να επηρεάσουν με τέτοιο τρόπο τις επιθυμίες των ιδιοτελών ατόμων ώστε να μπορούν πλέον τα άτομα αυτά να ταυτίσουν το προσωπικό τους «καλό» με το κοινό «καλό» και να διαχειριστούν τα ιδιοτελή συμφέροντα χωρίς να τα επιβάλλουν στους άλλους αυθαίρετα, δηλαδή να τα διαχειριστούν με μη-κυριαχικό τρόπο (Maynor 2002:82).

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ιδέα του ενεργού πολίτη που δρα με όρους πολιτικής συμμετοχής και δημόσιας διαβούλευσης (Kymlicka 2005:413) εντοπίζεται στη ρεπουμπλικανική σκέψη είτε μέσω μιας «Αριστοτελικής» οπτικής (όπου τα άτομα πρέπει να αποδεχθούν με προθυμία το ιδεώδες του δημοκρατικού πολίτη καθώς αυτό αποτελεί την ύψιστη μορφή βίου), είτε μέσω μιας «εργαλειακής» οπτικής (όπου δεν προσδίδεται εγγενής αξία στην πολιτική συμμετοχή, το ιδεώδες του δημοκρατικού πολίτη αποτελεί ένα βάρος το οποίο τα άτομα πρέπει να αποδεχθούν προκειμένου να διατηρηθούν οι δημοκρατικοί θεσμοί και οι ελευθερίες). Η παρούσα μελέτη εστιάζεται, κατά βάση, στην εργαλειακή αυτήν οπτική.

Σε ένα πιο σχηματικό επίπεδο, η ενεργή συμμετοχή των πολιτών μπορεί να ενισχυθεί με τρεις τρόπους (Schwarzmantel 2006:151-152), κάθε ένας από τους οποίους έχει κάποια πλεονεκτήματα και κάποια αδύναμα σημεία:

➤ Μέσω των ενεργειών των ομάδων στην κοινωνία πολιτών. Αυτές οι ομάδες έχουν τη δυναμική να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο προς μια δημοκρατική αναμόρφωση, όμως αυτό απαιτεί να είναι και «εσωτερικά» δημοκρατικές. Επιπλέον, πολλές φορές, είναι στενά συνδεδεμένες και προάγουν ταυτότητες που μπορεί να εμποδίζουν την ευρύτητα της ιδιότητας του πολίτη που επιδιώκει το ρεπουμπλικανικό μοντέλο.

➤ Μέσω της δράσης των ελίτ. Ιστορικά, οι ελίτ έχουν προωθήσει επανειλημμένα διαδικασίες δημοκρατικής αναμόρφωσης, αλλά αυτό γίνεται μέσω μίας προσέγγισης που ξεκινά από «πάνω» και που αφενός δεν συνάδει με το ρεπουμπλικανικό στόχο του δημοκρατικού αυτό-μετασχηματισμού, και αφετέρου είναι ανεπαρκής για αυτό το επόμενο βήμα.

➤ Μέσω της πολιτειακής εκπαίδευσης. Αυτή έχει τη δυνατότητα να εισάγει τους πολίτες στις διαδικασίες και στις αρχές της πολιτικής συμμετοχής, αλλά διατρέχει τον κίνδυνο να μετατραπεί σε ένα ανελαστικό πλαίσιο το οποίο δεν συμπορεύεται με το αίτημα της προώθησης της διαβούλευσης. Ιδανικά, η πολιτειακή εκπαίδευση θα πρέπει να επιτυγχάνεται από τη συμμετοχή και την αλληλεπίδραση των πολιτών μεταξύ τους. Επιπρόσθετα, από μόνη της δεν μπορεί να υποστηρίξει τη μετάβαση σε ένα ρεπουμπλικανικό μοντέλο, παρά μόνο να δράσει συμπληρωματικά.

5. Κανονιστικές Βάσεις, Νόρμες, Πολιτειακή Αρετή -Πολιτικότητα

Οι *νόρμες* μπορούν να προσδιοριστούν ως στοιχεία που προσδίδουν μορφή και περιεχόμενο σε κανονιστικά πλαίσια ή/και επιμέρους σημεία αναφοράς για τον προσανατολισμό και τη ρύθμιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, καθώς αναφέρονται σε πολλά και διάφορα πεδία της ανθρώπινης εμπειρίας (ηθικά, αισθητικά, τεχνικά, κοινωνικά κλπ.). Έχουν όμως παράλληλα τη δυνατότητα να ρυθμίζουν τη δράση, προσανατολίζοντας τη σε γενικά ή ειδικά πρότυπα (Λάβδας 2006: 86).

Γίνεται σαφές ότι στο ρεπουμπλικανικό μοντέλο απαιτείται μια κανονιστική βάση, απαιτούνται νόρμες που να υποστηρίζουν τους νόμους και τους θεσμούς και

να καλλιεργούν στους πολίτες μια μορφή πολιτικότητας/ κοσμιότητας (civility) η οποία λειτουργώντας, καθιστά εφικτά ακόμα υψηλότερα επίπεδα μη κυριαρχίας, καθώς ενισχύει το σεβασμό της ελευθερίας, όχι μόνο ενόψει των νομικών εγγυήσεων αλλά και μέσω του κανονιστικού κινήτρου (Pettit 1997:246). Ο Rawls επισημαίνει πως η κοσμιότητα αποτελεί ηθικό καθήκον των πολιτών και συμπεριλαμβάνει την άρθρωση δημόσιου λόγου σχετικά με τις αρχές και τις πολιτικές που υπερασπίζονται και ψηφίζουν, την προθυμία να ακούσουν άλλες απόψεις και την ορθολογική ετοιμότητα να αναθεωρήσουν την οπτική τους (Rawls 1993:217). Η πολιτικότητα ως αρετή επιτυγχάνεται στους πολίτες μέσα από την εσωτερίκευση (internalization) των αξιών και την ταύτιση (identification) με ομάδες ή ακόμα και με την πολιτεία (Pettit 1997:281).

Η ρεπουμπλικανική έμφαση στην *πολιτειακή αρετή* (civic virtue), δεν είναι εξ ορισμού καταπιεστική ή απαιτητική σε μη ρεαλιστικό επίπεδο. Αντιπροσωπεύει την εθελοντική δέσμευση των πολιτών, οι οποίοι βλέπουν την αξία της συνεισφοράς τους στην κοινωνία. Η πολιτειακή αρετή δεν είναι ένα υποκατάστατο, αλλά ένα απαραίτητο στήριγμα για τη θεσμική δράση. Η ρεπουμπλικανική θεωρία δεν ισοδυναμεί με τον εξαναγκασμό των πολιτών να ενδιαφερθούν για το κοινό καλό. Ο στόχος της δέσμευσης προς το κοινό καλό είναι η πλήρης ανάπτυξη αυτόνομων πολιτών που είναι σε θέση να διαμορφώσουν την ατομική και συλλογική ζωή τους. Στο ρεπουμπλικανισμό η πολιτειακή αρετή είναι μόνο μία διάσταση της ιδιότητας του ενεργού πολίτη. Βρίσκεται στην υπηρεσία της ελευθερίας, και προαπαιτεί τη δυνατότητα των πολιτών να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως απαθείς ή πολιτικά αδαείς αν δεν έχουν τις προϋποθέσεις και τις ευκαιρίες για ελευθερία και συμμετοχή. Οι πολίτες πρέπει να έχουν τις ελάχιστες υλικές

συνθήκες για μια ικανοποιητική ζωή στους όρους της κοινωνίας τους και θα πρέπει να είναι απαλλαγμένοι από συστηματική κυριαρχία. Πρέπει οι θεσμοί να τους επιτρέπουν να συμβάλουν στην πολιτική διαδικασία και να έχουν κάποια ανατροφοδότηση ότι αυτή η συμβολή τους μετράει. Επιπλέον, πρέπει σε κάποιο βαθμό να αισθάνονται τη σιγουριά ότι και οι άλλοι θα ενεργήσουν επίσης ενάρετα. Εφόσον το κοινό καλό της κοινωνίας δεν είναι ούτε ενιαίο, ούτε προκαθορισμένο, οι πολίτες πρέπει να έχουν λόγο στη διαμόρφωση του στα πλαίσια της πολιτείας. Σε συνθήκες μεγάλης ανισότητας της εξουσίας, γίνεται πιο δύσκολο να εντοπιστεί κάποιο πραγματικά κοινό καλό. Κατά συνέπεια, πρέπει να υπάρξει ευρεία δημόσια συζήτηση σχετικά με το ποιά ερμηνεία του κοινού καλού θα επιδιωχθεί στην κοινωνία, και πρέπει να διασφαλίζεται η απόδοση ευθυνών σε εκείνους που είναι επιφορτισμένοι με την προώθησή της συζήτησης αυτής (Honohan 2002: 178-179).

Ο Bohman (Bohman 2008: 199) υποστηρίζει πως η μη-κυριαρχία, κανονιστικά νοούμενη, είναι στενά συνδεδεμένη με την πρακτική μιας «επικοινωνιακής» (communicative) ελευθερίας, δηλαδή μιας ενεργής δύναμης που συμπληρωματικά με άλλες δυνάμεις είναι απαραίτητη για την καθιέρωση και τη διαφύλαξη των ελεύθερων κοινωνικών σχέσεων, στα πλαίσια των οποίων οι υποχρεώσεις δεν κατανέμονται μονομερώς. Μέσω αυτής της επικοινωνιακής ελευθερίας καθίσταται εφικτή η χρήση των νορμών που ήδη υπάρχουν, προκειμένου να δοθεί περιεχόμενο στις αμοιβαίες υποχρεώσεις, αλλά και να δημιουργηθούν νέες νόρμες μέσω της διαβούλευσης.

Στη βάση της δηλαδή, η ρεπουμπλικανική οπτική ελπίζει σε έναν «ενάρετο κύκλο», όπου οι πρακτικές και οι θεσμοί του πολιτικού συστήματος προτρέπουν

τους πολίτες σε συμπεριφορές, που με τη σειρά τους, έρχονται να ενισχύσουν τις ρεπουμπλικανικές και δημοκρατικές πρακτικές (Vazquez 2006:104).

6. Ρεπουμπλικανισμός και Δημοκρατία

Σύμφωνα με τον Pettit (Pettit 1997: 280), προκειμένου να ενισχυθεί μια ευρεία πολιτικότητα είναι απαραίτητη η εδραίωση μιας ρεπουμπλικανικής νομιμοποίησης των νόμων σε δημόσιο επίπεδο διαμέσου της *δημοκρατίας της αμφισβήτησης* (contestatory democracy). Αυτή η αντίληψη για τη δημοκρατία δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες να «αμφισβητήσουν», δηλαδή τη δυνατότητα να ζητούν την αλλαγή νομοθεσίας - η οποία ασκεί κυριαρχική επιρροή στη δυνατότητα για ελεύθερες επιλογές και είναι καταπιεστική – σε κάθε τόπο λήψης αποφάσεων με χρήση εκλογικευμένων επιχειρημάτων (Παπάζογλου 2009: 47). Το σημαντικότερο στοιχείο αυτού του τύπου της δημοκρατίας είναι να εξασφαλίζεται ότι οι κυβερνητικές δράσεις είναι ικανές να αντέξουν τη δημόσια αμφισβήτηση, και όχι ότι είναι παράγωγα της λαϊκής βούλησης (Pettit 1997: 277).

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Bellamy (Bellamy 2008: 167) επισημαίνει πως ο ρόλος της δημοκρατικής διαδικασίας είναι περισσότερο η παραγωγή αποτελεσμάτων προς τα οποία οι πολίτες μπορούν να συμφωνήσουν, και λιγότερο η παραγωγή αποτελεσμάτων με τα οποία μπορούν να συμφωνήσουν. Για να είναι αυτή η διαδικασία σε συμφωνία με την ελευθερία ως-μη κυριαρχία αλλά και με τις «περιστάσεις της πολιτικής», πρέπει να πληρούνται δύο προϋποθέσεις. Αφενός, οι πολίτες πρέπει να αισθάνονται ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην κατάσταση των ίδιων και αυτών που λαμβάνουν τις αποφάσεις, καθώς η διαδικασία λήψης

αποφάσεων δεν μπορεί να παρακρατείται υπέρ κάποιων «ανώτερων» πολιτών. Αφετέρου, το γεγονός ότι οι οπτικές κάποιων πολιτών δεν έχουν την ίδια βαρύτητα δεν πρέπει να αποδίδεται στο γεγονός ότι κάποιιοι είναι «σωστοί» και κάποιιοι «λάθος», αλλά σε άλλου είδους κριτήρια, όπως είναι τα αναλογικά συστήματα ψηφοφορίας κλπ. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να διαφυλάσσεται και η ακεραιότητα-αξιοπρέπεια της μειοψηφίας.

7. Ρεπουμπλικανισμός και Πολιτική Κοινότητα, Πολιτεία – Μετα-κυριαρχικές προοπτικές

Ο Pettit πιστεύει πως η νέο-ρεπουμπλικανική αντίληψη της ελευθερίας ως μη κυριαρχία μπορεί να έχει απήχηση στους πολίτες των ανεπτυγμένων, πολυπολιτισμικών κοινωνιών και απορρίπτει την ύπαρξη μιας ομογενοποιημένης κοινότητας ως προϋπόθεση για τη σύσταση μιας πολιτείας (Pettit 1997: 97). Η έννοια της αλληλεγγύης στη ρεπουμπλικανική θεωρία συνήθως παίρνει τη μορφή της γενναιόδωρης αφοσίωσης προς τους συμπατριώτες και πηγάζει από την πρακτική της ιδιότητας του πολίτη, πρόκειται για έναν πολιτικό τύπο ενότητας που διαφοροποιείται από την κουλτούρα, το έθνος και τη θρησκεία (Andronache: 110).

Ο Miller (Miller 2008: 141), εξετάζοντας τις προαπαιτούμενες συνθήκες για την ανάπτυξη ενός ρεπουμπλικανικού μοντέλου αξιών, αναλύει τη σχέση μεταξύ της ρεπουμπλικανικής θεωρίας και πολιτικής κοινότητας και πολιτείας.

Πρώτον, σχετικά με την έκταση της πολιτικής κοινότητας, αποσαφηνίζει ότι αυτό που έχει σημασία είναι οι σχέσεις μεταξύ των πολιτών και μεταξύ των

κοινοτήτων και όχι η έκταση *per se*. Επισημαίνει πως παραδοσιακά, οι θεωρητικοί του ρεπουμπλικανισμού προτιμούσαν τις μικρές κοινότητες γιατί η εγγύτητα των πολιτών ενδυναμώνει την ταύτιση με την κοινότητα και ενισχύει τις πολιτειακές αρετές, όμως τέτοιου τύπου κοινότητες είναι ευάλωτες στο φαινόμενο των «δημοκρατικών αναταράξεων» (democratic turbulence), όπου έντονα συναισθήματα και πεποιθήσεις μπορούν να παρασύρουν όλη την κοινότητα προς λάθος κατεύθυνση τόσο απέναντι στις μειονότητες όσο και στους εξωτερικούς εχθρούς.

Δεύτερον, αναφέρει ότι η ρεπουμπλικανική κοινότητα πρέπει να είναι ενωμένη αλλά όχι ομογενοποιημένη. Κάποιες διαιρέσεις εντός της κοινότητας είναι φυσιολογικές και εφόσον η κοινότητα της διαχειρίζεται αποτελεσματικά, δεν απειλούν την ενότητα. Κάποιες άλλες διαιρέσεις, που είναι σε θέση να απειλήσουν και να κατακερματίσουν την κοινότητα, χρειάζονται πολιτικές που να εξασφαλίζουν την αφοσίωση των πολιτών στην κοινότητα και όχι στις υπό-ομάδες στις οποίες ανήκουν.

Τρίτον, η ρεπουμπλικανική πολιτεία χρειάζεται ένα σύνταγμα, αφενός νοούμενο ως τον εδραιωμένο διαχωρισμό των πολιτικών εξουσιών και των λειτουργιών και αφετέρου ευρύτερο από ένα επίσημο, γραπτό κείμενο. Η αφοσίωση των πολιτών δεν κατευθύνεται προς το σύνταγμα, αυτό καθεαυτό και το οποίο θα μπορούσε να αλλάξει μετά από συλλογική απόφαση, αλλά προς τους συμπολίτες τους που είναι ταυτόχρονα συμμετοχοί τους στο πολιτικό οικοδόμημα.

Η Honohan (Honohan 2002: 288-289) διατυπώνει την άποψη ότι η αναγνώριση και οι ειδικές υποχρεώσεις των πολιτών όταν έχουν τις ρίζες τους στην αλληλεξάρτηση των πρακτικών τους και όχι στα κοινά χαρακτηριστικά, στην πολιτιστική ταυτότητα ή σε συναισθήματα προσκόλλησης, είναι συμβατές με τις άλλες σχέσεις που προκύπτουν από την αλληλεξάρτηση. Η οικονομική, πολιτιστική

και περιβαλλοντική παγκοσμιοποίηση επεκτείνει σταδιακά την αλληλεξάρτηση και, με αυτή, υποχρεώσεις σε πιο μακρινούς «άλλους» που δεν είναι ριζικά διαφορετικές από τις υποχρεώσεις προς τους συμπολίτες. Αυτές είναι επίσης πιο εύκολα επεκτάσιμες από ότι είναι η στενή έννοια της πολιτικής υποχρέωσης, ως υπακοή στην εξουσία ενός κυρίαρχου κράτους. Αντί να είναι ριζικά αποκλειστικές, οι σχέσεις και υποχρεώσεις της ρεπουμπλικανικής πολιτικής κοινότητας είναι συμβατές με την αναγνώριση των υποχρεώσεων προς πιο απομακρυσμένα άτομα που βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση με άλλους τρόπους. Οι εντατικότερες πολιτικές σχέσεις δεν είναι αναγκαίο να δικαιολογούν την αποδυνάμωση των διεθνών δεσμεύσεων, και έτσι δεν δικαιολογούν αυτόματα εξαιρετικά περιοριστικές πολιτικές για τη μετανάστευση ή την παροχή βοήθειας. Αντί να πρέπει να γίνει επιλογή ανάμεσα σε κοσμοπολιτικού τύπου υποχρεώσεις και σε εθνικού τύπου υποχρεώσεις, θα πρέπει να θεωρείται ότι οι άνθρωποι έχουν υποχρεώσεις σε ακανόνιστα εκτεινόμενα και επικαλυπτόμενα δίκτυα στα οποία η ιδιότητα του πολίτη και όχι η εθνικότητα αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά πλαίσια. Η ρεπουμπλικανική αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη μπορεί να είναι πιο χρήσιμη σήμερα από τις δύο εκ διαμέτρου αντίθετες εναλλακτικές:

Η *φιλελεύθερη* αντίληψη, έχει τη δυνατότητα της επέκτασης αλλά μπορεί να χρειαστεί να βασιστεί σε προ-πολιτικές ταυτότητες για να δημιουργήσει το αίσθημα της υποχρέωσης - αφοσίωσης.

Η *εθνική ή πολιτισμική εθνικιστική* αντίληψη που επιφέρει την υποχρέωση-αφοσίωση με κόστος τον αποκλεισμό ή την καταπίεση όσων βρίσκονται εκτός μιας πραγματικής ή φαντασιακής κοινότητας.

Οι κοινωνίες του σήμερα επισημαίνει η Honohan, δεν είναι ρεπουμπλικανικές. Το ρεπουμπλικανικό ιδεώδες, απαιτεί σημαντικές αλλαγές στη

στάση και τις προσδοκίες των πολιτών, στις νομικές εγγυήσεις της μη κυριαρχίας, στα επίπεδα και στα είδη της πολιτικής συμμετοχής και στην αντιμετώπιση των θεμάτων της διαφοράς. Επιπλέον, οι θεσμικές αλλαγές απαιτούν από τους ανθρώπους να αποδεχθούν ορισμένους συμβιβασμούς μεταξύ, για παράδειγμα, επί μέρους συμφερόντων και κοινών συμφερόντων. Όμως αυτό σημαίνει ότι οι πολίτες μπορεί να είναι σε θέση να διεκδικήσουν εκ νέου μέρος της εξουσίας που κατέχει το κράτος. Το σύγχρονο κράτος αναπτύχθηκε ως μια απρόσωπη αρχή χωριστά από τους πολίτες της, καθώς η πολιτική συμμετοχή αντικαταστάθηκε από την εκπροσώπηση και στρατολόγησε το έθνος ως μέσο παραγωγής νομιμότητας και υποχρέωσης. Όμως, το έθνος-κράτος δεν παρέχει ένα φόρουμ για την επίλυση των παγκόσμιων προβλημάτων όπως του περιβαλλοντικού κινδύνου, της οικονομική ανισότητας και των πολιτικών συγκρούσεων. Αντιθέτως, κατά περίπτωση μπορεί να τα επιδεινώνει. Αν αυτό συμβαίνει, οι συνθήκες θα μπορούσαν να είναι ώριμες για μια άλλη εκδήλωση θεσμικής δημιουργικότητας που θα επέτρεπε στους ανθρώπους να ασκούν κάποιον από κοινού έλεγχο εντός και πέραν των ορίων που καθορίζονται από το έθνος-κράτος.

ΝΕΟ-ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

1. Θεωρητικές Βάσεις και Παραδοχές

Οι ρεπουμπλικανικές αντιλήψεις για την ευρωπαϊκή ένωση αποτελούν τμήμα μίας «κανονιστικής στροφής» ενός ευρύτερου τμήματος σκέψης που αναζητά μια δημοκρατική θεωρία που θα είναι σε θέση να επιτύχει μια λειτουργική-δυναμική ισορροπία μεταξύ των συστατικών δημοσίων σφαιρών που εντοπίζονται στο μεικτό (και ιδιότυπο) καθεστώς κυριαρχίας στην Ένωση (Χρυσόχου 2005: 98). Όπως παρατηρούν οι Λάβδας και Χρυσόχου υπάρχει μια σχέση αλληλοενδυνάμωσης ανάμεσα στη Θεωρία και στην «καλή» κοινωνική επιστήμη. Αυτό συμβαίνει επειδή *«η Θεωρία παράγει πλουραλισμό, ο πλουραλισμός εν συνεχεία παράγει επιλογές, οι επιλογές παράγουν εναλλακτικές, οι εναλλακτικές δίνουν μορφή στο διάλογο, ο διάλογος ενισχύει την επίγνωση, η επίγνωση περιορίζει το δογματισμό και δημιουργεί τις βάσεις για την καλύτερη κατανόηση πολύπλοκων κοινωνικών φαινομένων»* (Lavdas and Chryssochoou 2005: 14). Η κανονιστική θεωρία αντλώντας από τον πολιτικό συνταγματισμό, τον κοινωνικό κονστрукτιβισμό και το νέο-ρεπουμπλικανισμό επιχειρεί να εξετάσει την ΕΕ μέσα από το ερώτημα «πού βρισκόμαστε τώρα και πού μπορεί να πορευθούμε» (Lavdas and Chryssochoou 2005: 16). Αυτή η αναβίωση της ρεπουμπλικανικής σκέψης μέσα από ένα κανονιστικό πρίσμα, εστιάζει στο ρόλο των νορμών και στις κοινωνικο-ψυχολογικές

πτυχές της δημοκρατίας κάνοντας χρήση ενός θεμελιακού μετα-λόγου (meta-discourse) για να προσεγγίσει τη διαδικασία διασφάλισης των δημοκρατικών συνθηκών συλλογικής διακυβέρνησης στα πλαίσια του διευρυμένου πολιτικού χώρου της Ένωσης (Χρυσόχου 2005β : 111-112). Οι νέο-ρεπουμπλικανικές θεωρίες για την ΕΕ έχουν ως κοινό σημείο την προσπάθεια εύρεσης τρόπων σύνδεσης ανάμεσα (Λάβδας και Χρυσόχου 2005: 41):

-στα πρότυπα καλής διακυβέρνησης που μπορούν να έχουν απήχηση στις καθημερινές υποθέσεις των πολιτών,

-στις δυνατότητες που παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκής πολιτείας και πολιτικότητας.

Σύμφωνα με τον Λάβδα, η νέο-ρεπουμπλικανική αντίληψη στη σημερινή ευρωπαϊκή πολιτική έχει 3 παραδοχές (Λάβδας 2002: 68):

- Τη διαπίστωση ότι αντιμετωπίζουμε σήμερα ένα προχωρημένο στάδιο εξευρωπαϊσμού
- Την ανάλυση της ΕΕ ως ενός αναδυόμενου πολιτικού συστήματος
- Την επικέντρωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος σε ζητήματα έκτασης και οριοθέτησης του πεδίου εφαρμογής της δημοκρατικής αρχής σε συνθήκες μετά-εθνικής πολιτικής.

Προς αυτή τη κατεύθυνση, ο νέο-ρεπουμπλικανισμός αφενός επιχειρεί την δημιουργία ενός ευρωπαϊκού Δήμου οποίος θα ξεπερνάει τις τοπικιστικές και εθνοκεντρικές αντιλήψεις σχετικά με την πολιτική οργάνωση (Chrysochou 2001:184), και αφετέρου επιχειρεί να «κατασκευάσει» πολίτες εδραιώνοντας μία συμμετοχικότητα που δεν αποτελεί δημοκρατικό αυτοσκοπό, αλλά ένα μέσο διάχυσης της «μη κυριαρχίας» και παραπέμπει στη «μη-αυθαίρετη εξουσία» (Χρυσόχου 2005: 103).

Σύμφωνα με τον Χρυσόχοου, η ρεπουμπλικανική προοπτική της ΕΕ είτε ως «μετα-θεώρηση» (αναστοχαστική αναζήτηση των όρων της συλλογικής συμβίωσης), είτε ως πρότυπο δημοκρατίας που μπορεί να εμπνεύσει έναν πολυσφαιρικό ευρωπαϊκό χώρο πολλαπλών παραδόσεων και συλλογικών ταυτίσεων, αποτελεί ένα καινοφανές πεδίο δημοκρατικού πειραματισμού, που αφορά την εξέλιξη της κανονιστικής πολιτικής θεωρίας, όσο και την ίδια την τέχνη του κυβερνάν, δηλαδή *«μια εμπειρική και συγχρόνως διανοητική διεργασία πλούσια σε αξιακές και πραγματολογικές αναφορές, ικανή να αναδειξεί νέες μορφές δημοκρατικής αμφισβήτησης και διεκδίκησης σε συλλογικό επίπεδο»* (Χρυσόχοου 2010: 144).

2. Συναρχικό μοντέλο

Ο ρεπουμπλικανισμός, όπως επισημαίνει ο Χρυσόχοου, ως συναρχικό πρότυπο δεν αναδιατυπώνει μια νέο-ιδεαλιστική αντίληψη περί θεσμοθετημένης συλλογικής δράσης, ούτε κινείται στη σφαίρα του κλασικού ρεαλιστικού κρατοκεντρισμού, αλλά αφορά μια μετακρατοκεντρική προβολή ενός συντεταγμένου, πολυδύναμου και εδραιωμένου σε συγκεκριμένες αρχές και νόρμες, σε κοινώς αποδεκτές αξιακές αναφορές, συστήματος συνδιακυβέρνησης μεταξύ συγκυρίαρχων δρώντων. Δεν προδικάζει ή αποκλείει τη μετεξέλιξη του σε πιο συνεκτικές δομές διακυβέρνησης, ούτε περιορίζει συνταγματικά ή άλλως την ικανότητα των συστατικών μερών να ανασυνθέτουν τους όρους και τις προϋποθέσεις της δομικής τους συμβίωσης σε ένα οργανωμένο όλο, μέσα όμως από συναινετικές διαδικασίες συστημικής μεταβολής. Ως συντεταγμένη πολλαπλότητα

αυτονομιών και ως οριζόντια και συμμετοχική, παρά τυπικά ιεραρχική μορφή οργάνωσης της συλλογικής διακυβέρνησης δεν υπονοεί την εγκαθίδρυση μιας νέας μετακρατικής κυριαρχίας ισχυρότερης των συστατικών κυριαρχιών, αλλά μια κοινώς διαμορφωμένη σφαίρα εντός της οποίας θα πραγματώνεται η συνδιάθεση ή σύζευξη και η από κοινού άσκηση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων (Χρυσόχου 2008: 182-183). Η διαμόρφωση του ευρωπαϊκού δήμου δεν σημαίνει τη διαμόρφωση μιας πολιτικής κοινωνίας στα πλαίσια της οποίας οι εθνικές ταυτότητες αφομοιώνονται σε μια νέα υπερεθνική ταυτότητα. Πολύ περισσότερο, πρόκειται για μια νέα πλουραλιστική πολιτεία όπου ο σύνθετος πολιτικός δήμος είναι η πηγή της κοινωνικής νομιμοποίησης και η ανώτατη έκφραση της δημόσιας εξουσίας στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι επιμέρους εθνικές ταυτότητες διατηρούνται ως τμήματα ενός ευρύτερου δημοκρατικού συνόλου που χαρακτηρίζεται από τη φράση «πολλοί λαοί, ένας δήμος» και όχι «πολλοί δήμοι, ένας λαός» (Χρυσόχου 2005:33).

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ως μετακρατικό και συναρχικό πρότυπο, θεμελιώνεται πρωτίστως σε μια συνεργατική πολιτική κουλτούρα ανάμεσα σε ιστορικά διαμορφωμένες οντότητες που παραμένουν πολιτειακά διακριτές (Χρυσόχου 2006:250). Πιο συγκεκριμένα, η φιλελεύθερη ρεπουμπλικανική θεώρηση αντιλαμβάνεται την εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτείας σε «στοχαστικούς» παρά σε γραμμικούς όρους και αναγνωρίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι δυνάμεις της ενοποίησης και της αυτονομίας, ενώ κρίνεται από τις δυνατότητες που η ίδια η ενοποίηση παρέχει για τη δημιουργία μιας διάχυτης μετακρατικής τάξης, απορρίπτοντας κάθε τελεολογική προβολή της ΕΕ. Με τον τρόπο αυτό, προσφέρει μια ευέλικτη ερμηνεία των ροών (και των ορίων) της κοινής πολιτικής συγκρότησης, ενώ παράλληλα ευνοεί «πολλαπλές ευέλικτες ισορροπίες», στη βάση ότι οι συστημικές ιδιότητες της ενοποίησης καθορίζουν αλλά και επηρεάζονται από

το εύρος και την ποιότητα της συμμετοχής των συστατικών μερών, τους τρόπους διαχείρισης των κυριαρχιών τους, και την εντατικοποίηση των κοινών θεσμοθετήσεων για την επίτευξη κοινών στόχων. Χωρίς να επιδιώκει την απλούστευση μιας εξόχως σύνθετης ευρωπαϊκής πραγματικότητας, με απροσδόκητες συχνά συνέπειες, για τις τάσεις εξέλιξης του γενικού συστήματος, το εν λόγω πρότυπο διακυβέρνησης εντάσσει στη λογική της ενοποίησης νέα κίνητρα για τη θέσπιση κοινών κανόνων και την παραγωγή συλλογικών ρυθμίσεων στα μέλη της ευρωπαϊκής συμπολιτείας, μετατοπίζοντας έτσι το κέντρο βάρους από τις συμβατικές ιεραρχικές αντιλήψεις περί διακυβέρνησης σε νέες μορφές πολιτικής συγκυριότητας (Λάβδας και Χρυσοχόου 2006: 10-11).

3. Βασικές Ιδέες

Ο Παπάζογλου εξετάζοντας τον ευρώ-ρεπουμπλικανισμό, προχωράει στην ανάδειξη πέντε ιδεών που διαδραματίζουν βασικό ρόλο στη σχετική θεωρία (Παπάζογλου 2009:241-243). Αυτές είναι:

-Η δημοκρατική πολιτεία, είναι μια ένωση πολιτών για τη δίκαιη πολιτική συνεργασία και την αποτελεσματική αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων. Δεν αποτελεί μεμονωμένη οντότητα που να επιδιώκει αποκλειστικά τα δικά της αυτόνομα σχέδια. Οι εξελίξεις στην ευρωπαϊκή ενοποίηση μπορούν να ερμηνευθούν ως προσπάθεια των δημοκρατικών πολιτειών να αναζητήσουν αποτελεσματικές λύσεις στα κοινά προβλήματα και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στο πλαίσιο διακυβερνητικών δομών διακυβέρνησης για το συντονισμό των πολιτικών.

-Ο κοινωνικός πολιτισμός, αποτελεί σημαντικό πλαίσιο αναφοράς για τους πολίτες. Η διατήρηση του είναι θεμιτή στο μέτρο που διασφαλίζει την ελευθερία των πολιτών να κάνουν σημαίνουσες επιλογές για τον ατομικό και συλλογικό αυτοπροσδιορισμό τους. Επιπλέον, η αναζήτηση εμπειριών και αξιών πέρα από έναν δεδομένο κοινωνικό πολιτισμό δεν πρέπει να παρεμποδίζεται θεσμικά.

-Η λαϊκή κυριαρχία, δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με τις αρμοδιότητες των εθνικών κυβερνήσεων. Η μεταφορά αρμοδιοτήτων στα ευρωπαϊκά όργανα δεν απειλεί αυτή καθαυτή τη λαϊκή κυριαρχία. Αντίθετα, η απειλή είναι η αυξανόμενη ευχέρεια των εθνικών και υπερεθνικών θεσμών εκτελεστικής εξουσίας και ορισμένων ισχυρών οργανώσεων συμφερόντων να ασκούν μια επικυρίαρχη επιρροή στη συζήτηση και στη διαχείριση των αντικειμένων του συντονισμού των πολιτικών. Αυτό απαιτεί την αντιμετώπιση των κρίσεων νομιμοποίησης, που προκύπτουν εντός της ΕΕ, μέσω νέων μορφών δημοκρατικού ελέγχου, συμπεριλαμβανομένης και της ενεργοποίησης θεσμικών αντίβαρων για τον αμοιβαίο θεσμικό έλεγχο.

-Η δημοκρατική διαβούλευση, είναι μία αναντικατάστατη πηγή δημοκρατικής νομιμοποίησης για τη νομοθετική διαδικασία και διασφαλίζει την άρθρωση λόγου του κάθε πολίτη στη διαμόρφωση νομοθεσίας. Πρέπει να προλαμβάνονται οι κίνδυνοι πολιτικής κυριαρχίας από τους φορείς εκτελεστικής εξουσίας και από ισχυρές ομάδες πίεσης, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να εξασφαλίζεται –σε κάθε επίπεδο λήψης αποφάσεων – η δημόσια εποπτεία της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας και να επιτρέπεται η εκδήλωση μορφών συναίνεσης και αμφισβήτησης, που είναι σημαντικές για την παραγωγή δημοκρατικής νομιμοποίησης. Η διασύνδεση των δικτύων διαβούλευσης στο πλαίσιο του διακυβερνητικού συντονισμού των

πολιτικών δρα επικουρικά και περιορίζει την επιρροή ορισμένων ομάδων πίεσης σε εθνικό επίπεδο.

-Η ιδιότητα του πολίτη μεταβάλλεται στο πλαίσιο της ΕΕ. Οι πολίτες έχουν ήδη αποκτήσει ορισμένες σημαντικές θεσμικές δυνατότητες συμμετοχής και πρόσβασης στο θεσμικό πλαίσιο του διακυβερνητικού συντονισμού των πολιτικών. Η δυνατότητα που δίνεται στους πολίτες να επιλέξουν το εθνικό ή το υπερεθνικό επίπεδο για την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, έχει ως αποτέλεσμα την καλύτερη διασφάλιση των ατομικών και συλλογικών τους συμφερόντων και ταυτόχρονα συμβάλλουν στον αμοιβαίο έλεγχο των οργάνων άσκησης νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας.

4. Προς Έναν Ευρωπαϊκό Δήμο

Στη βάση, λοιπόν, της δημιουργίας του ευρωπαϊκού Δήμου βρίσκονται τρία στάδια που εκφράζονται από το τρίπτυχο *συμβίωση – συνέργεια – όσμωση* (Chrysochoou 2001: 187).

- Η *συμβίωση* έρχεται να περιγράψει τη σχέση που δημιουργείται μεταξύ του συνόλου και των συστατικών μερών του.
- Η *συνέργεια* έρχεται να περιγράψει την ανάπτυξη των οριζόντιων συνδέσμων μεταξύ των επιμέρους Δήμων.
- Η *όσμωση* έρχεται να περιγράψει την κορύφωση των δύο προηγούμενων σταδίων σε μια δημοκρατική «συν-πολιτεία» που δίνει έμφαση στην ικανότητα του πολίτη να δρα σε μια διευρυμένη πολιτική σφαίρα.

Μέσω αυτών των σταδίων ο ευρωπαϊκός Δήμος αποκτά μεγαλύτερη κανονιστική ισχύ και ισχυρότερο ενωτικό ρόλο στο δημόσιο χώρο μιας υπερεθνικής πολιτείας. Η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης δίνει τη δυνατότητα να ενσωματωθούν – και όχι να αφομοιωθούν- τα επιμέρους κοινωνικά συμβόλαια των συστατικών πολιτειών σε ένα ενιαίο ευρωπαϊκό πολιτειακό χώρο. Εκεί, η συγκατάθεση των πολιτών - στη διευρυμένη κλίμακα των αποφάσεων - οργανώνεται από χαμηλά, στα πλαίσια μιας οριζόντια δομημένης ένωσης των λαών. Η Ένωση δηλαδή καλείται να συντάξει εκ νέου ένα κοινωνικό «πολυεθνικό» συμβόλαιο που θα ανταποκρίνεται στο ευρύ και ανομοιογενές κοινωνικό σώμα, δημιουργώντας «συμβιωτικές» δομές νομιμοποίησης και θα ενσωματώνει τις διαφορετικές εθνικές ταυτότητες σε μια διευρυμένη πολιτική σφαίρα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω θεσμοποιημένων τρόπων συμμετοχής στην πολιτεία (Chrysochoou 2001: 183).

5. Προς Μια Σύνθετη Ευρωπαϊκή Πολιτεία

Σύμφωνα με τον Χρυσόχοου, η σύνθετη ευρωπαϊκή πολιτεία θα πρέπει να ενσωματώνει στην οργάνωση και στη λειτουργία της τα στοιχεία που συγκροτούν τον πυρήνα τα ευρωπαϊκού δημοκρατικού πολιτισμού (Χρυσόχοου 2005: 12), πιο συγκεκριμένα:

➤ Μια αντίληψη περί της ελευθερίας που να θωρακίζει τους πολίτες απέναντι σε αυθαίρετες παρεμβάσεις.

➤ Μια αντίληψη περί της δημοκρατικής διαμόρφωσης της βούλησης των πολιτών μέσω διαδικασιών συλλογικής διαβούλευσης που δύνανται να φέρουν στο προσκήνιο νέα πεδία πολιτικών και κοινωνικών διεκδικήσεων.

➤ Μια αντίληψη περί κράτους δικαίου βασιζόμενη σε ένα δημοκρατικό-αναστοχαστικό συνταγματισμό που να είναι σε θέση να εγγυηθεί τον αυτό-έλεγχο και τον αυτό-περιορισμό της δημόσιας εξουσίας.

➤ Μια αντίληψη περί ανεκτικότητας που να αντιμετωπίζει τον «άλλο» ως αυτόνομο άτομο στα πλαίσια της αξίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μέσω της αμοιβαιότητας, της αλληλοκατανόησης, της ενεργού συμμετοχής ενάντια στις διακρίσεις και στον αποκλεισμό.

➤ Μια αντίληψη περί κυριαρχίας που να είναι συμβατή με τη συνδιάθεση των θεμελιωδών εξουσιών και των κυριαρχικών αρμοδιοτήτων μέσω των κοινών θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης που απαντώνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

➤ Μια αντίληψη περί πολιτικής αλληλεγγύης που να προσβλέπει στον πλήρη εκδημοκρατισμό της δημόσιας σφαίρας, να θεσμοθετεί την «αρμοδιότητα των πολιτών» και να διασφαλίζει το «δικαίωμα στο δικαίωμα».

Σημειώνεται, πως η νομιμότητα μιας «πολιτείας» αφορά τα υποκείμενα και τη σφαίρα της πολιτικής (Bellamy and Castiglione 2001: 10-11). Ο πρώτος όρος αναφέρεται στο "πώς" οι πολίτες έχουν οριστεί, η δεύτερη στους τρόπους με τους οποίους οριοθετούνται οι "τομείς πολιτικής" (policy areas) και τα γεωγραφικά όρια εντός των οποίων ασκείται η πολιτική εξουσία.

Συνεπώς, τα άτομα - που διαμορφώνουν και πρέπει να υπακούουν τις συλλογικές αποφάσεις - πρέπει να αλληλοαναγνωρίζονται ως ισότιμοι πολίτες, αλλά και να αναγνωρίζουν το ορισθέν σώμα για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων ως

δικαίως κατέχων εξουσία σε μια δεδομένη σφαίρα της ζωής τους, είτε αυτή η σφαίρα ορίζεται εδαφικά είτε λειτουργικά. Η αναγνώριση αυτή στη σφαίρα της ενδεχομενικότητας εξαρτάται από παράγοντες όπως η γλώσσα, ο πολιτισμός, το ιστορικό ατύχημα και η γεωγραφία.

Επιπλέον, μια «πολιτεία» πρέπει να πληροί ορισμένα τυπικά και ουσιαστικά κριτήρια, όπως υπάρχουν στο διεθνές δίκαιο. Πρώτον, να έχει επιτευχθεί η αναγνώριση από τα άλλα κράτη και από εκείνους που αποκλείονται από την ιδιότητα του πολίτη και δεύτερον, να έχει επιτευχθεί το ελάχιστο επίπεδο οικονομικής βιωσιμότητας και δικαιοσύνης για όσους βρίσκονται στην επικράτειά της, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του πολίτη.

6. Διακυβέρνηση-Νομιμότητα/Νομιμοποίηση

Οι δρώντες που συμμετέχουν στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση πρέπει να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως μέρος μιας διαδικασίας διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής πολιτείας που πρέπει να εξελιχθεί από το χαμηλότερο επίπεδο "προς τα πάνω" (Chrysochoou 2001b: 17). Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να αποκτήσει υπόσταση ένα τέτοιο πρότυπο μοιρασμένης ή πολλαπλής κυριαρχίας, θα πρέπει να μπορεί να επιτελέσει τη θεμελιώδη λειτουργία της κυριαρχίας, όπως αυτή συνδέθηκε με το κράτος, δηλαδή να ενεργεί ως ύπατη βαθμίδα ενοποίησης των εξουσιών και νομιμοποίησης των αποφάσεων της, ως κέντρο αναφοράς και ενότητας όλων των ενεργειών της (Χρυσόχου 2005β: 127).

Όσον αφορά την ενίσχυση της νομιμοποίησης, ο Παπάζογλου επισημαίνει ότι ο ευρώ-ρεπουμπλικανισμός αναγνωρίζει ότι η διαβούλευση για τις δημόσιες πολιτικές λαμβάνει χώρα σε πολλαπλά fora (υπερεθνικά, εθνικά, τοπικά), τα οποία διασυνδέονται με θεσμικούς και άλλους τρόπους στο πλαίσιο του διακυβερνητικού συντονισμού των πολιτικών. Αυτά συγκροτούν πολυεπίπεδα δίκτυα διαβούλευσης που καθιστούν εφικτή την εισροή απόψεων, κανόνων, προτύπων και πρακτικών από όργανα εκτελεστικής εξουσίας, αντιπροσωπευτικά όργανα, πολιτικά κόμματα, ομάδες πίεσης και γενικά από οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών (Παπάζογλου 2009:240). Οι όροι «διακυβέρνηση» και «Ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών» έχουν συνδεθεί, σε μεγάλο βαθμό ως αποτέλεσμα των προσπαθειών της ΕΕ να αναπτύξει μορφές διακυβέρνησης στην οποία οι οργανώσεις της κοινωνία των πολιτών διαδραματίζουν έναν κεντρικό ρόλο. Η κοινωνία των πολιτών θεωρείται όχι ως κάτι που πρέπει να γίνεται αντικείμενο διαχείρισης και ελέγχου, αλλά ως εταίρος στη διακυβέρνηση. Με λίγα λόγια, ο τρόπος διακυβέρνησης με τον οποίο η ΕΕ συντονίζεται, όλο και περισσότερο απαιτεί τη συμμετοχή μιας οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών (Rumford 2004: 31).

7. Σύνταγμα

Ο ρεπουμπλικανισμός είναι συμβατός με ένα πολιτικό σύνταγμα, και όχι με ένα σύνταγμα διαχωρισμού αρμοδιοτήτων (Lavdas and Chryssohoou 2005:44). Αυτό συμβαίνει γιατί, η βασική λειτουργία του πολιτικού συνταγματισμού σαν μεικτό σύστημα διακυβέρνησης, είναι ότι συνδέει τις συνθήκες πολιτικής ελευθερίας

με τα μέσα διαμόρφωσης ενός διευρυμένου δημόσιου χώρου, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ανάδειξη μιας γνήσιας ευρωπαϊκής πολιτικότητας (Χρυσόχου 2005β:108).

Συνεπώς, υποστηρίζουν οι Λάβδας και Χρυσόχου (Λάβδας και Χρυσόχου 2006: 4), προκειμένου να συγκροτηθεί μια νέα μορφή πολιτικής ενότητας, χρειάζεται η ανάδειξη ενός νέου πλέγματος σχέσεων μεταξύ εθνικού και ευρωπαϊκού συνταγματισμού. Η σχέση αυτή αποτυπώνεται εύστοχα με τον όρο «πολυεπίπεδος συνταγματισμός», και αναφέρεται σε μια δυναμική ισορροπία μεταξύ διαφορετικών συνταγματικών τάξεων, η διαπλοκή αλλά και συνέργεια των οποίων διαμορφώνουν ένα καινούργιο συνταγματικό τοπίο: μια «συντεταγμένη πολλαπλότητα» κρατών και λαών, η οποία θεμελιώνεται σε έναν κοινό δημόσιο πολιτισμό. Ο πολυεπίπεδος συνταγματισμός, ως εξελικτικό πρότυπο, δεν αναφέρεται σε σχέσεις εσωτερικής ιεράρχησης, πολιτικής εξουσίασης ή κεντρικά επιβαλλόμενης συντεταγμένης ενότητας - δηλαδή σε διαδικασίες υποταγής σε μια νέα κυριαρχία - αλλά προτάσσει ένα κοινοπολιτειακό σύστημα διακυβέρνησης με έμφαση στην κοινωνική σύσταση της πολιτείας και τα πεδία δημοκρατικής διεκδίκησης που διαμορφώνει από κοινού με τα μέρη η συνταγματική ύλη της σύνθετης τάξης. Επίσης, δεν ευνοεί, σε κανονιστικούς όρους, καμία από τις συστατικές συνταγματικές δομές, αλλά αντίθετα τις εντάσσει σε ένα πολυκεντρικό και, κατά συνέπεια, πλουραλιστικό πολιτικό σύστημα επάλληλων δομών πολιτικής εξουσίας.

Ο Χρυσόχου (Χρυσόχου 2005β: 118) εντοπίζει στοιχεία ενός «ισορροπημένου συντάγματος» στη λειτουργία της ΕΕ, αυτά είναι:

Α) το αποκλειστικό δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής και η διάδραση της με τους φορείς της κοινωνίας πολιτών

Β) η συνομοθετική αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που οδηγεί σε περισσότερο διαβουλευτικά αποτελέσματα πολιτικής¹

Γ) ο έντονα πολιτικός ρόλος του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων σχετικά με την ερμηνεία της ευρωπαϊκής νομοθεσίας

Δ) η σχέση ανάμεσα στην έμμεση πολιτική νομιμοποίηση του Συμβουλίου των Υπουργών ως το de facto νομοθετικό σώμα¹ της ΕΕ και στο γεγονός ότι το πολιτικό Σύνταγμα της Ευρώπης βασίζεται ακόμη σε ένα δυναμικό σύστημα Διεθνών Συνθηκών.

¹ Η Συνθήκη της Λισαβόνας (Άρθρο 9) ενίσχυσε τις εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου όσον αφορά τη νομοθεσία, τον προϋπολογισμό και τις διεθνείς συμφωνίες. Επιπλέον, διευρύνθηκε η διαδικασία συναπόφασης δίνοντας στο Κοινοβούλιο νομοθετική εξουσία σε ισότιμη βάση με το Συμβούλιο σε ορισμένους τομείς στους οποίους μέχρι σήμερα δεν συμμετείχε ή είχε απλά συμβουλευτικό ρόλο. Μεταξύ αυτών των τομέων είναι η νόμιμη μετανάστευση, η δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις η αστυνομική συνεργασία, και ορισμένες διατάξεις που αφορούν την κοινή εμπορική πολιτική και την κοινή γεωργική πολιτική. Επιπρόσθετα, η Συνθήκη προβλέπει ότι το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο καθορίζουν από κοινού το σύνολο των δαπανών και καταργεί την προηγούμενη διάκριση μεταξύ των λεγόμενων υποχρεωτικών δαπανών και των μη υποχρεωτικών δαπανών στη διαδικασία έγκρισης του προϋπολογισμού. Τέλος, προβλέπεται ότι απαιτείται σύμφωνη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για όλες τις διεθνείς συμφωνίες σε τομείς που εμπίπτουν στη συνήθη νομοθετική διαδικασία .

8. Δημοκρατικό Έλλειμμα

Οι Belammy και Castiglione (Belammy και Castiglione 2005: 153-155) προσεγγίζουν το δημοκρατικό έλλειμμα στην ΕΕ ως ένα φαινόμενο με τρεις αλληλοσυνδεόμενες διαστάσεις, το οποίο πηγάζει από τις εγγενείς αδυναμίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας:

- Πρώτη διάσταση: αυτή αναφέρεται στο *δημοκρατικό έλλειμμα* με τη στενή έννοια, δηλαδή στη σχετική απουσία οποιασδήποτε επιρροής από το μέσο πολίτη στις αποφάσεις και στις πολιτικές που υιοθετούνται στο όνομα της Ένωσης. Εστιακό σημείο αυτής της διάστασης είναι ο δημοκρατικός έλεγχος και η αντιπροσώπευση.
- Δεύτερη διάσταση: αυτή αναφέρεται στην ύπαρξη ενός *ομοσπονδιακού ελλείμματος*, το οποίο έρχεται ως αποτέλεσμα της αμφίδρομης σχέσης των κεντρικών θεσμών της ΕΕ (ΔΕΚ, ΕΚ, Επιτροπή) που διεκδικούν έναν ομοσπονδιακό χαρακτήρα στους τομείς που δραστηριοποιούνται και των θεσμών που αντικρούουν ή περιορίζουν αυτόν το χαρακτήρα (εθνικές κυβερνήσεις, κοινοβούλια, δικαστήρια, γραφειοκρατίες). Εστιακό σημείο αυτής της διάστασης είναι το ζήτημα της κατανομής της κυριαρχίας.
- Τρίτη Διάσταση: αυτή αναφέρεται στο *συνταγματικό έλλειμμα*, ως την έλλειψη οποιασδήποτε κανονιστικής και λαϊκής νομιμοποίησης των ευρωπαϊκών πολιτικών θεσμών εξαιτίας της απουσίας μια βιώσιμης συζήτησης για τη συνολική πορεία της ενοποίησης και τον τελικό της προορισμό, ακόμα και από τις πολιτικές και

γραφειοκρατικές ομάδες. Εστιακό σημείο αυτής της διάστασης είναι το πρόβλημα νομιμοποίησης της ΕΕ.

Σε απάντηση του τριπλού αυτού ελλείμματος, οι Belammy και Castiglione (Belammy και Castiglione 2005:188-189), προβάλλουν το νέο-ρεπουμπλικανικό πρότυπο όπου η δημοκρατία παίζει κεντρικό ρόλο, προστατεύοντας την κοινωνία από την αυθαιρεσία και επιτρέποντας μια εκπαιδευτικού χαρακτήρα εμπλοκή με τους άλλους. Στο πρότυπο αυτό, τα συμφέροντα δεν είναι απλώς προωθημένα και συναθροισμένα (φιλελεύθερη οπτική), αλλά σχετίζονται και υπόκεινται στην κριτική της λογικής, μετατρέποντας τις πολιτικές σε ένα πλαίσιο αρχών. Η εξουσία δεν μεταβιβάζεται ιεραρχικά προς τα κάτω (όπως σε ένα τυπικό ομοσπονδιακό σύστημα), αλλά διαχέεται μεταξύ (ημι-)αυτόνομων – δημόσια διακριτών – ιδιωτικών φορέων. Με αυτό τον τρόπο, η πολιτική σχηματοποιεί παρά σχηματοποιείται από τις κοινωνικές ανάγκες.

Άλλωστε, ο Bowman (Bowman 2006:200-201) επισημαίνει πως η δημοκρατία – ακόμα και η αντιπροσωπευτική δημοκρατία – δεν απαιτεί την εδαφική αντιπροσώπευση, κάτι που γίνεται εμφανές και από τη διάχυση προνομίων και αξιώσεων που παρατηρείται στην ΕΕ και που έχει ως βάση τις σχέσεις αλληλεξάρτησης, που συνήθως δεν συνάδουν με τα συμβατικά εδαφικά όρια. Επιπλέον, η έλλειψη ενός επίσημου Συντάγματος δεν αποτελεί τροχοπέδη στην εξέλιξη ενός νέο-ρεπουμπλικανικού προτύπου στην Ένωση, καθώς ήδη έχει διαμορφωθεί μια ισορροπία ανάμεσα στις πολλαπλές κυριαρχίες και υπάρχουν ανεπίσημα στοιχεία συντάγματος. Συμπληρωματικά, οι παρουσία πολλών διακριτών δήμων μπορεί να δώσει ώθηση σε μια μετα-εθνικού τύπου δημοκρατία

αποσυνδέοντας τους παραδοσιακούς δεσμούς ανάμεσα στο εδαφικά προσδιορισμένο κράτος και τη λαϊκή κυριαρχία, τη νομιμοποίηση και την ιδιότητα του πολίτη.

9. Ευρωπαϊκή Συλλογικότητα - Συνοχή (Πολυπολιτισμικότητα) και Κατακερματισμός

Ο Λάβδας παρατηρεί πως η αποτίμηση του πολιτικού συστήματος της ΕΕ περνάει μέσα από τις εκτιμήσεις των πολιτών για το βαθμό της παραγωγής πολιτικών που έχουν σημασία για τους ίδιους και για τις ομάδες, κοινότητες και περιβάλλοντα στα οποία επενδύουν με αξία. Συνεπώς, τα διαφορετικά πεδία διαμόρφωσης πολιτικού λόγου (δημόσιες σφαίρες) αποκτούν βαρύνουσα σημασία για την πορεία της ενοποίησης και των διαδικασιών του εξευρωπαϊσμού (Λάβδας 2002:63). Αυτό συμβαίνει γιατί η συγκρότηση μιας ευρωπαϊκής συλλογικότητας διαμεσολαβείται από τις προσλήψεις και τις αντιλήψεις των μελών της για θέματα ευρωπαϊκών πολιτικών και των επιπτώσεών τους, τόσο όσον αφορά στο ατομικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο του κράτους. Δηλαδή, η αποτίμηση με βάση τις πολιτικές (policy appraisal) υποδεικνύει αφενός ότι οι ευρωπαίοι πολίτες αποκτούν μία αυξανόμενη πραγματιστική αντίληψη των λειτουργιών της ΕΕ και αφετέρου ότι η εθνική διαμεσολάβηση διατηρεί τη σημασία της (Λάβδας 2002: 66-67).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Λάβδας (Λάβδας 2002: 79) προτείνει ένα συνδυασμό της νέο-ρεπουμπλικανικής προσέγγισης (ως προσέγγιση συνοχής) με την πολυπολιτισμικότητα (ως προσέγγιση κατακερματισμού) αποβλέποντας σε μια πολυφωνική, αλλά όχι απαραίτητα διακυβερνητικά συναινετική ευρωπαϊκή πολιτεία που θα χαρακτηρίζεται από:

- την ελευθερία ως μη κυριαρχία (δομικά και ποιοτικά).
- την έμφαση στη συμμετοχή που παρουσιάζει η ρεπουμπλικανική παράδοση.
- τη θεωρία των μεικτών τύπων διακυβέρνησης και τις θεσμικές ρυθμίσεις.
- την πλουραλιστική και πολυπολιτισμική δυνατότητα του νέο-ρεπουμπλικανισμού.

Πίνακας 2: Προσεγγίσεις Συνοχής και Κατακερματισμού

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΥΝΟΧΗΣ	ΠΡΟΣΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΥ
<i>Μετα-Κρατική Προσέγγιση:</i> Νέος πολιτικός μύθος στο ευρωπαϊκό επίπεδο	<i>Συναινετική προσέγγιση:</i> κρατικό βέτο (συνέχεια της διακυβερνητικής προσέγγισης)
<i>Συνταγματικός Πατριωτισμός:</i> Κοινές πολιτικές αξίες	<i>Πλουραλισμός:</i> πολυφωνία οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων
<i>Νέο-Ρεπουμπλικανική προσέγγιση:</i> Minimum κοινών πολιτικών αξιών + μηχανισμοί εγγύησης στο ευρωπαϊκό επίπεδο της ελευθερίας ως μη-κυριαρχίας	<i>Πολυπολιτισμική προσέγγιση:</i> Πολυφωνία ποικιλίας ταυτοτήτων

Πηγή: (Λάβδας 2002:79)

Η πολυπολιτισμικότητα, ως κανονιστικός όρος, δηλώνει τη θετική αποδοχή της πολιτισμικής διαφορετικότητας και βασίζεται πάνω στο δικαίωμα της αναγνώρισης και του σεβασμού των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Με αυτό τον τρόπο, σταθερά, προφυλάσσει την κοινοτική διαφορετικότητα που προκύπτει από φυλετικές, εθνοτικές ή γλωσσικές διαφορές (Heywood 2007:140). Το πολιτικό ιδεώδες της ελευθερίας ως μη-κυριαρχία είναι πιο συμβατό με την πολυπολιτισμικότητα από τα άλλα ιδεώδη και προωθεί περισσότερο την πολιτική συμμετοχή, καθώς συμπεριλαμβάνει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων όλους όσους επηρεάζονται από την ευρωπαϊκή νομοθεσία και πολιτική, μεταξύ των οποίων είναι τα κράτη-μέλη, οι πολίτες αλλά και οι μη-πολίτες σε κάποιες περιπτώσεις (Bowman 2006: 192,194).

Αυτή η οπτική της πολυπολιτισμικότητας (Lavdas 2001:8), όταν συνδεθεί με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, φέρνει στο προσκήνιο τις σχέσεις των ομάδων με την ευρωπαϊκή κοινωνία και υπερβαίνει τη στενή ανάλυση του κράτους ως του κύριου παράγοντα κατακερματισμού. Επιπλέον, ενθαρρύνει τις επιλογές με νόημα και τις σχέσεις που αυτές δημιουργούν, βοηθώντας με αυτό τον τρόπο στη συσσώρευση κοινωνικού κεφαλαίου εντός των κοινοτήτων, ενώ παράλληλα υποβοηθά την ανάπτυξη θεσμών που στοχεύουν στην αποτροπή της πολιτισμικής ομογενοποίησης στην Ευρώπη.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΦΑΙΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

1. Δημόσια Σφαίρα - Ενιαία

Η έννοια της *δημόσιας σφαίρας*, αναπτύχθηκε από τον Habermas, αρχικά για να περιγράψει τη σφαίρα των ιδιωτών αστών, που συγκροτήθηκαν σε κοινό (public), και διεκδίκησαν από τις δημόσιες αρχές τη δημόσια σφαίρα που ρυθμιζόταν από «πάνω», προκειμένου να εισέλθουν σε ένα διάλογο/αντιπαράθεση μαζί τους, αναφορικά με τους γενικούς κανόνες που διέπουν τις σχέσεις στην - κατά βάση - ιδιωτική σφαίρα της ανταλλαγής των αγαθών και της κοινωνικής εργασίας. Το μέσο αυτής της πολιτικής σύγκρουσης ήταν η δημόσια χρήση του λόγου (reason), πράγμα «περίεργο και χωρίς ιστορικό προηγούμενο» (Habermas 1989: 270). Αργότερα, καθορίζει τη δημόσια σφαίρα ως δίκτυο για τη διαβίβαση πληροφοριών και απόψεων, όπου «τα ρεύματα της επικοινωνίας» φιλτράρονται και συντίθενται με τέτοιο τρόπο, ώστε να συγχωνεύονται σε δέσμες τοπικά καθοριζόμενων κοινών γνώμων (public opinions) (Habermas 1992: 360).

Ουσιαστικά, η δημόσια σφαίρα ορίζεται από την αντιπαράθεση ανάμεσα στα θεσμικά όργανα της πολιτείας από τη μια, και τους πολίτες από την άλλη πλευρά, τη συζήτηση συντονίζει η κοινή γνώμη, η οποία διαμορφώνεται και εκφράζεται σήμερα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (Habermas 1992: 177-178). Σε αυτό το σημείο

συνδέεται η δημόσια σφαίρα με την κοινωνία των πολιτών, καθώς η δεύτερη, απαρτίζεται από -περισσότερο ή λιγότερο - αυθόρμητα αναδυόμενες ενώσεις, οργανώσεις, και κινήματα, τα οποία όντας συντονισμένα με την αντήχηση των κοινωνικών ζητημάτων στις σφαίρες της ιδιωτικής ζωής, φιλτράρουν και μεταδίδουν μεγεθυμένες αντιδράσεις στη δημόσια σφαίρα (Habermas 1992: 367).

Σε αυτή τη βάση, ο Calhoun υποστηρίζει πως μια πολιτική δημόσια σφαίρα είναι επιτυχής όταν παρέχει τα μέσα για ένα λόγο (discourse) που αφενός, αφορά τους κοινούς κοινωνικούς προβληματισμούς και που αφετέρου, είναι ορθολογικός-κριτικός και ασκεί επιρροή. Μια τέτοια δημόσια σφαίρα δεν εξαρτάται απλά από την ύπαρξη μιας κοινωνίας των πολιτών, αλλά απαιτεί μια ευνοϊκή οργάνωση αυτής. Μια δημόσια σφαίρα, εκεί όπου υπάρχει και λειτουργεί με επιτυχία ως δημοκρατικός θεσμός, αντιπροσωπεύει τις δυνατότητες των ανθρώπων που έχουν οργανωθεί σε κοινωνία πολιτών να αλλάξουν τους όρους της ύπαρξης τους (επισημαίνεται πως η δημόσια σφαίρα αντιπροσωπεύει μόνο τη δυναμική, διότι οι συμφωνίες της πρέπει να καρποφορήσουν, ή τουλάχιστον να γίνουν αντικείμενο επιδίωξης, στον κόσμο των πρακτικών θεμάτων όπου η εξουσία εξακολουθεί να έχει σημασία) (Calhoun 1993: 276, 279).

Η σχέση μεταξύ των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και των πολιτών στην ΕΕ, όπως διαμεσολαβείται από την κοινή γνώμη μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης, είναι ο πυρήνας μιας λειτουργικής ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας. Αλλά μια τέτοια σχέση είναι επίσης ζωτικής σημασίας για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο σύνολό της. Ο Habermas επισημαίνει πως η ΕΕ καλείται να συσχετισθεί με μία δημόσια σφαίρα που να έχει νόημα, καθώς η πολιτική δημόσια σφαίρα μπορεί να επιτελέσει τις λειτουργίες της αντίληψης και της θεματοποίησης των κοινωνικών προβλημάτων μόνο στο βαθμό στον οποίο

αναπτύσσεται η επικοινωνία μεταξύ εκείνων που επηρεάζονται πολιτικά (Habermas 1992: 365).

Συγκεντρώνοντας στοιχεία από διαφορετικές αντιλήψεις για τη δημόσια σφαίρα στην ΕΕ, ο de Vreese (de Vreese 2007: 5) καταγράφει τις λειτουργίες τις οποίες (κάποιες - αν όχι όλες) πρέπει να είναι σε θέση να εκτελέσει η σφαίρα αυτή:

- λειτουργία διαφάνειας (να είναι ένας χώρος για όλες τις κοινωνικές ομάδες και απόψεις)
- επικυρωτική λειτουργία (να είναι ένας χώρος για έκφραση, συζήτηση και ενδεχομένως για την αναθεώρηση γνώμης)
- κατευθυντήρια λειτουργία (να είναι ένας χώρος για την άρθρωση λόγου και τη σύγκρουση απόψεων)
- νομιμοποιητική λειτουργία (να είναι ένας χώρος όπου οι απόψεις και οι πολιτικές γίνονται ορατές, ένα φόρουμ για την απόκτηση - ή μη - δημόσιας αντίληξης και νομιμότητας)
- λειτουργία ανταπόκρισης (να είναι ένας χώρος όπου οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής έρχονται σε επαφή με τις απόψεις του σώματος των πολιτών)
- λειτουργία «λογοδότησης» (accountability) (να είναι ένας χώρος όπου οι κάτοχοι εξουσίας θα συζητούνται και θα λογοδοτούν)
- συμμετοχική λειτουργία (να είναι ένας χώρος όπου η συνεισφορά θα ενθαρρύνεται)

Επομένως, εφόσον η παραδοχή πίσω από την έννοια της δημόσιας σφαίρας είναι ότι οι πολίτες μπορούν να συμμετέχουν σε μια (αιτιολογημένη, ορθολογική) συζήτηση, μια εξευρωπαϊσμένη δημόσια σφαίρα αναμένεται όχι μόνο να ενημερώνει σχετικά με την ΕΕ, αλλά και να συμβάλει στη νομιμότητα της πολιτείας και στην κατανόηση των πολιτικών, ενώ ταυτόχρονα, συμβάλλει στη νομιμοποίηση

του συστήματος και στη «λογοδότηση» από τους πολιτικούς παράγοντες δημιουργώντας ένα φόρουμ για την αξιολόγηση της απόδοσής τους. (de Vreese 2007: 6-7).

Η ανάπτυξη της έννοιας της δημόσιας σφαίρας στην ΕΕ, μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: την ουτοπική, την ελιτιστική και τη ρεαλιστική (de Vreese 2007: 11).

- Η «ουτοπική» αντίληψη της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας συνεπάγεται έναν υπερεθνικό δημόσιο χώρο, δρώντες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενασχόληση με πραγματικά ευρωπαϊκά θέματα, κατά προτίμηση σε (παν-) ευρωπαϊκά μέσα ενημέρωσης. Η έννοια μιας παν-ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας που πληρεί τις απαιτήσεις μιας εθνικής δημόσιας σφαίρας, υποστηρίζει ο de Vreese, έχει απορριφθεί τόσο από θεωρητική όσο και εμπειρική σκοπιά.
- Η «ελιτιστική» αντίληψη, πρόκειται μάλλον απλά για μια ελιτιστικού τύπου ανάγνωση του ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου, καθώς οι διακρατικές, κατακερματισμένες ευρωπαϊκές σφαίρες -αυτής της αντίληψης - που εντοπίζονται σε σχέση με σχετικά περιορισμένα θέματα και με περιορισμένη διάρκεια ζωής συνιστούν «φούσκες» λόγου (discourse) και περιλαμβάνουν κατά βάση, συγκεκριμένα, ελιτίστικα τμήματα της κοινωνίας και επομένως δύσκολα μπορεί να λεχθεί πως συγκροτούν ευρωπαϊκές δημόσιες σφαίρες.
- Η «ρεαλιστική» αντίληψη, αναφέρεται στις εξευρωπαϊσμένες εθνικές δημόσιες σφαίρες. Αυτή η αντίληψη βασίζεται, αφενός σε παρατηρήσεις παραλληλισμού και συγχρονίας σε θέματα, και αφετέρου σε μία ενισχυμένη θέση των ευρωπαϊκών ζητημάτων και παραγόντων, όπως προκύπτουν από τις οριζόντιες και κάθετες διαστάσεις του εξευρωπαϊσμού.

Επίσης, χρήσιμος είναι ο διαχωρισμός της θεωρίας σε δύο τάσεις, με βάση τα επιμέρους χαρακτηριστικά της δημόσιας σφαίρας. Η πρώτη αφορά την «κλασσική» διάσταση της δημόσιας σφαίρας και η δεύτερη αφορά την «κριτική» διάσταση (Van de Steege 2002: 501-502).

Πίνακας 3: Αντιλήψεις για τη Δημόσια σφαίρα

Κλασσική Αντίληψη	Κριτική Αντίληψη
<p>Σταθερή (εξ ορισμού)</p> <p>α. η δημόσια σφαίρα εξισώνεται με το σύστημα το μέσων επικοινωνίας</p> <p>β. η δημόσια σφαίρα οριοθετείται από τη γλώσσα</p> <p>γ. η δημόσια σφαίρα βασίζεται σε μια κοινή κουλτούρα και ταυτότητα</p> <p>δ. το εθνικό-κράτος ως κανόνας</p>	<p>Εξελισσόμενη</p> <p>α. η δημόσια σφαίρα δεν εξισώνεται με το σύστημα το μέσων επικοινωνίας</p> <p>β. η γλώσσα δεν είναι το ίδιο με την επικοινωνία</p> <p>γ. οι συνθήκες για τη δημόσια σφαίρα παράγονται στο εσωτερικό της</p> <p>δ. η ευρωπαϊκή και η εθνική δημόσια σφαίρα αμφισβητούνται</p>
<p>Μοναδική και Ενοποιητική</p> <p>Εσωτερικά ομογενής, Εξωτερικά ετερογενής</p>	<p>Ανομοιογενής</p> <p>Πολλαπλότητα και Διαφορά</p>
<p>Ξεκάθαρη, μη συμβατή με άλλη</p>	<p>Ασαφής</p>

Πηγή: (Van de Steege 2002: 502)

Ο Λάβδας, ορμώμενος από τη θεωρία της Herbst, διατυπώνει μια εναλλακτική – κριτική αντίληψη για τις δημόσιες σφαίρες που εντοπίζονται στην ΕΕ, που εστιάζει στην πολλαπλότητα των σφαιρών αυτών και που πηγάζει από το συγκερασμό της νέο-ρεπουμπλικανικής προσέγγισης με την πολυπολιτισμικότητα, όπως αναφέρθηκε.

2. Δημόσιες Σφαίρες - Πολλαπλές

Η Herbst (Herbst 1994) ανέπτυξε μια προσέγγιση για τη δημόσια έκφραση «εκτός της επικρατούσας τάσης (mainstream)», προσαρμόζοντας την έννοια της δημόσιας σφαίρας. Ο Chadwick (Chadwick 2000: 293-294), σχολιάζοντας επισημαίνει πως ενώ ασχολείται κατά κύριο λόγο με τις περιθωριοποιημένες ομάδες, μία από τις επιπτώσεις του έργου της είναι ότι, προκειμένου να αναπτυχθεί μια πολυεπίπεδη αντίληψη της σύγκρουσης και της συναίνεσης, είναι απαραίτητο να διερευνηθεί το πώς οι ομάδες, τα κινήματα και τα κόμματα αναπτύσσουν και χρησιμοποιούν τα δικά τους διακριτά κανάλια επικοινωνίας. Αυτό μπορεί να φωτίσει όλες τις μορφές πολιτικής επικοινωνίας με τις οποίες μια ομάδα που επιδιώκει να επηρεάσει το δημόσιο πολιτικό λόγο, κατασκευάζει το δικό της δίκτυο επικοινωνιών. Η έννοια των *πολλαπλών και επικαλυπτόμενων δημοσίων σφαιρών* εκτείνεται πέρα από τις θεσμικές προσεγγίσεις με τη στενή έννοια, προς την αναγνώριση ότι οι ομάδες και τα κινήματα επιδιώκουν να σφυρηλατήσουν συμμαχίες και περιφέρειες υποστήριξης.

Η Herbst χρησιμοποιεί τρεις κύριες έννοιες στην ανάλυση της: το «γλωσσικό χώρο», την «οικοδόμηση κοινότητας» και τα «περιβάλλοντα

επικοινωνίας» για να περιγράψει τις σχέσεις επικοινωνίας που οι ομάδες αναπτύσσουν και οι οποίες οδηγούν στην εμφάνιση των πολλαπλών δημοσίων σφαιρών.

➤ Γλωσσικός χώρος: καθορίζει τα κανάλια που έχουν συσταθεί από τις ηγεσίες των ομάδων, προκειμένου να επικοινωνήσουν αμφίδρομα με τους υποστηρικτές τους αλλά και για τους δύο να επικοινωνήσουν προς το ευρύ κοινό. Το άνοιγμα του γλωσσικού χώρου διευκολύνει την ανάπτυξη κοινών ιδεών παρέχοντας σταθερές, τακτικές ευκαιρίες για επικοινωνία. Παρόλο που μπορεί να αναφέρεται στην οργανωμένη εκροή ενός καθιερωμένου φορέα, όπως ένα πολιτικό κόμμα, ο γλωσσικός χώρος δεν προϋποθέτει ότι οι ιδέες είναι πάντα τυπικά συνδεδεμένες με τέτοιους θεσμούς. Κατά την άποψη αυτή, πολλοί διαφορετικοί συμμετέχοντες μπορούν να συμβάλουν στη συζήτηση: δεν χρειάζεται να είναι επίσημοι εκπρόσωποι οργανωμένης γνώμης.

➤ Οικοδόμηση κοινότητας: διευκρινίζει τις λειτουργίες των δημοσίων σφαιρών που σκοπό έχουν την παροχή συνοχής μεταξύ των ομάδων και των υποστηρικτών τους. Οι διαδικασίες της επικοινωνίας εξυπηρετούν το σχεδιασμό ορίων γύρω από την ομάδα, που αποτελούνται από αυτούς που βρίσκονται εντός και από αυτούς που βρίσκονται εκτός, προστατεύοντας έτσι τις πεποιθήσεις της ομάδας από τις εξωτερικές επιθέσεις.

➤ Επικοινωνιακό περιβάλλον: αναφέρεται στη δύναμη των ομάδων να διαμορφώνουν τα πρότυπα επικοινωνίας σε ένα συγκεκριμένο τομέα. Ο «ισχυρός» υπό αυτή την έννοια έχει η δυνατότητα να καθορίσει τα όρια του περιβάλλοντος

επικοινωνίας, να αποφασίσει ποιός μπορεί να επικοινωνήσει και να επηρεάσει το περιεχόμενο του πολιτικού λόγου.

Ο Λάβδας (Λάβδας 2002: 82-83) τονίζοντας τη συνθετότητα, την ποικιλία των ταυτοτήτων, δεσμεύσεων και μορφών συλλογικότητας που εντοπίζονται στην ευρωπαϊκή πολιτική και διαπερνούν τα εθνικά σύνορα, προτείνει μια προσέγγιση που υπερβαίνει τους όρους των εθνικών – κρατικών συνόρων. Αυτό συνεπάγεται πως οι δημόσιες σφαίρες δεν υποδηλώνουν ένα χαμπερμασιανό στάδιο στην ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας, αλλά τη συνύπαρξη ενός πλουραλισμού δημόσιων σφαιρών που κάθε μία από αυτές ορίζεται σε συνάρτηση με τις τρεις αναλυτικές έννοιες που προαναφέρθηκαν.

Η στενή συσχέτιση ιδεολογίας, στοιχείων ανάλυσης και ιδεών πολιτικής συγκροτεί λόγους πολιτικής (policy discourses) που έχουν σε ένα βαθμό διαφορετικούς φορείς και αποκτούν διακριτά γνωρίσματα εντός των διαφορετικών ευρωπαϊκών σφαιρών, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4:

Πίνακας 4: Δημόσιες Σφαίρες και Λόγος Πολιτικής στην ΕΕ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ	ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ ΛΟΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
<i>Δημόσια Σφαίρα I:</i> κρατική – θεσμική – τεχνοκρατική – ΜΜΕ - διανοούμενοι	<i>Διακυβερνητικός – Συναινετικός:</i> Κρατικό βέτο + αναπροσαρμογή του διακυβερνητισμού
<i>Δημόσια Σφαίρα II:</i> συμφέροντα – ιδιωτικοί θεσμοί – NGOs – ΜΜΕ - διανοούμενοι	<i>Πλουραλισμός:</i> πολυφωνία οικονομικών – κοινωνικών συμφερόντων + αγνόηση δομικών συνθηκών ελευθερίας / ανελευθερίας
<i>Δημόσια Σφαίρα III:</i> πολιτικοί θεσμοί – συνδικαλιστικοί θεσμοί – ιδιωτικοί θεσμοί – NGOs - διανοούμενοι	<i>Ρεπουμπλικανική Προσέγγιση:</i> Minimum κοινών πολιτικών αξιών + μηχανισμοί εγγύησης στο ευρωπαϊκό επίπεδο της ελευθερίας ως μη-κυριαρχίας
<i>Δημόσια Σφαίρα IV:</i> κοινωνικά κινήματα – NGOs - διανοούμενοι	<i>Ριζοσπαστισμός:</i> εξέγερση κατά της «Παγκοσμιοποίησης»

Πηγή: (Λάβδας 2002:83)

Βασική παραδοχή αυτής της ανάλυσης των δημοσίων σφαιρών αποτελεί η εξάρτηση των δυνατοτήτων για σύγκλιση σε στοιχεία (που αναπτύσσονται στο εσωτερικό των διαφορετικών σφαιρών) από το βαθμό στον οποίο οι δρώντες επιδίδονται στην αναζήτηση ορθολογικών υποθέσεων για το περιβάλλον τους και ορθολογικών κριτηρίων για τις πράξεις και τα σχέδια τους (Λάβδας 2002:84). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, η αναγνώριση της πολυσφαιρικότητας να μην συνεπάγεται την αποδοχή μιας σχετικιστικής προσέγγισης όπου οι διαφορετικές σφαίρες (και λόγοι πολιτικής) είναι μεταξύ τους ασύμβατες (Λάβδας 2005:42-44). Επιπλέον, αποκτά ενδιαφέρον στο μέτρο που συνδυάζει:

- Συνεπείς και εγγενώς αξιολογες κανονιστικές διαστάσεις
- Τη δυνατότητα να παραμένει ανοικτό σε τυχόν τροποποιήσεις που προκύπτουν από τη διαδικασία διαλόγου και αντιπαράθεσης με το πολιτικό περιβάλλον
- Στοιχεία ανίχνευσης εναλλακτικών δυνατοτήτων που ενυπάρχουν στη σημερινή πραγματικότητα.

Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η μετάβαση από μία Ευρώπη της ενσωμάτωσης σε μία Ευρώπη της συμμετοχής, δημιουργώντας ένα πολιτικό πεδίο στο οποίο οι πολίτες μοιράζονται το αίτημα για «χρηστή διακυβέρνηση», καθώς λαμβάνουν μέρος σε διαφορετικές εθνικές και διεθνικές πολιτικές σφαίρες - οι οποίες βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους. Αυτές τις κοινές αναφορές σε ζητήματα που αφορούν τόσο τη ζωή και εργασία όσο και την άμεση πολιτικότητα (προδιάθεση για και δυνατότητα εμπλοκής στα κοινά) επιχειρούν να ενισχύσουν οι ρεπουμπλικανικές προσεγγίσεις σε επίπεδο πολιτικής κουλτούρας και θεσμικού σχεδιασμού. Μέσω αυτών των κοινών αναφορών διαμορφώνεται, αν και διστακτικά, όπως υποστηρίζουν οι Λάβδας και Χρυσόχοου (Λάβδας και Χρυσόχοου 2006: 8) μια νέα μορφή μεταεθνικής πολιτικής ένωσης, ενός «Κοινού των

Ευρωπαίων». Μιας διακριτής αλλά και πολυσήμαντης ευρωπαϊκής πολιτικότητας, η οποία μορφοποιείται σε ένα μεικτό πολιτειακό μόρφωμα, οικοδομείται επάνω στα κοινά σημεία αναφοράς των ευρωπαίων πολιτών και των συλλογικοτήτων τους, και αναπτύσσεται σε ένα περιβάλλον ποικιλομορφίας και έντονων αλληλεπιδράσεων. Μια συγκεκριμένη μορφή πολυπολιτισμικής συνύπαρξης που τιμά τις διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις, όχι λόγω της κληρονομημένης εγκυρότητάς τους, αλλά λόγω της εγγενούς δυνατότητάς τους να διευρύνουν τις ελεύθερες επιλογές των ατόμων, εφόσον ασκούνται σε ένα πλαίσιο που εγγυάται το διαδικαστικό σεβασμό αυτών των επιλογών.

ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

1. Κανονιστικές Βάσεις

Ο Χρυσόχου (Χρυσόχου 2005:118-120) εξετάζοντας μια κανονιστική προοπτική για την ιδιότητα του πολίτη αναφέρει πως, η εν λόγω ιδιότητα, δεν γίνεται αντιληπτή μόνο ως νομική ή συνταγματική υπόσταση, αλλά και ως μια έννοια «βαθύτατα πολιτική, απαιτητική και άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δημοκρατική αρχή». Επιπλέον, το γεγονός ότι απορρέει από μια Διεθνή Συνθήκη, εμπεριέχει ένα βαθύτερο συμβολισμό που έχει όμως πρακτικές επιπτώσεις στη διαδικασία οικοδόμησης συλλογικής πολιτικής συνείδησης. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της, ως κοινωνικής κατασκευής και ως ουσιαστικής συμμετοχής στα κοινά, είναι το εύρος των δυνατοτήτων που παρέχει στους πολίτες για συμμετοχή στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας.

Σε αυτό το σημείο, συνεχίζει ο Χρυσόχου, συνδέεται η έννοια της αρμοδιότητας των πολιτών (civic competence) με την έννοια της δημόσιας σφαίρας, καθώς εντός ενός περιεκτικού δημόσιου χώρου η αρμοδιότητα των πολιτών διαδραματίζει κεντρικό ρόλο, οριζόμενη ως «η θεσμική ικανότητα των πολιτών να

έχουν πρόσβαση στο χώρο της πολιτικής επιρροής, ώστε να διατηρήσουν μια ζωτική δημόσια σφαίρα». Ο δημόσιος χώρος, στα πλαίσια μιας δημοκρατικής πολιτείας, λειτουργεί προς όφελος της ενασχόλησης του δήμου με τα κοινά, καθιστώντας ικανά τα μέλη του να απευθύνουν τα δημοκρατικά τους αιτήματα προς και μέσω των κεντρικών θεσμών. Ταυτίζοντας με αυτό τον τρόπο τη θεσμοθέτηση των δημοκρατικών αξιών με μια πολιτική πρακτική. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η ιδιότητα του πολίτη να αποτελεί συστατικό στοιχείο της πολιτείας, η οποία επιβάλλει όρους υπευθυνότητας στη λήψη δημόσια δεσμευτικών αποφάσεων.

Πίνακας 5: Τυπολογία της Διακυβέρνησης των Πολιτών

		Αρμοδιότητα Πολιτών	
		Λανθάνουσα	Θεσμοθετημένη
Ταυ τότητα Πολι τών	Αναδυ όμενη	Κοινωνία Πολιτών (λειτουργικός δήμος)	Πολιτειακός χώρος (αλληλεπιδρών δήμος)
	Μορφ οποιημένη	Δημόσια σφαίρα (διαβουλευτικ ός δήμος)	Res Publica (πολιτικός δήμος)

Πηγή: (Χρυσόχου 2005:126)

Κατά συνέπεια, τονίζει ο Χρυσόχου, η δημοκρατική δυναμική της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη:

- Δημιουργεί ένα διεθνικό σύστημα πολιτικών δικαιωμάτων και δίνει πρόσβαση και φωνή στους συστατικούς δήμους
- Παρέχει κίνητρα για τη συμμετοχή των πολιτών στα ευρωπαϊκά δρώμενα
- Διευκολύνει τη διαδικασία διαμόρφωσης μιας κοινής πολιτικής συνείδησης.

Αξίζει να σημειωθεί, πως η έννοια της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί μια περιγραφική και κυρίως κανονιστική έννοια που δεν ταυτίζεται με την έννοια της δημόσιας σφαίρας. Γενικά, αναφέρεται σε ένα σύνολο ελεύθερων πολιτών, οι οποίοι οργανώνουν την κοινή ζωή τους με έναν αυτόνομο και συνεργατικό τρόπο. Μια, πιο συγκεκριμένη, ανάγνωση της κοινωνίας των πολιτών εστιάζεται στην αντίληψη στοχαστών όπως ο Montesquieu και ο de Tocqueville, που είδαν την κοινωνία των πολιτών ως μια σφαίρα αυτόνομα δημιουργημένων ενώσεων, καθώς και ενδιάμεσων θεσμών, όπου σχηματίστηκαν τα συμφέροντα των πολιτών και όπου η αυτό-διακυβέρνηση αναπτύχθηκε και ασκήθηκε. Η κοινωνία των πολιτών είναι ένας δημόσιος χώρος δράσης ανάμεσα στο κράτος, στην οικονομία και στην ιδιωτική σφαίρα, ζητήματα όπως η κοινωνική ενότητα, η ελευθερία και το κοινό καλό, κατέχουν κεντρική θέση εντός αυτού του τριγώνου (Forst 2007: 452-453).

Κατά συνέπεια, ένα διεθνικό (transnational) ισοδύναμο της κοινωνίας των πολιτών εντός του εθνικού πλαισίου απαιτεί τη εγκαθίδρυση όχι μόνο των μέσων δημόσιας ανταλλαγής, αλλά και μια κοινή γλώσσα νορμών, στόχων και πρακτικών (Forst 2007: 461). Ο Rumford (Rumford 2004:32) θεωρεί πως η ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών έχει αναγνωριστεί από την ΕΕ ως μια λύση στο πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος και ένα μέσο με το οποίο η υπερεθνική διακυβέρνηση, μπορεί να επιτευχθεί. Ο ρόλος που αποδίδεται στην κοινωνία των πολιτών είναι να μεσολαβήσει μεταξύ του εθνικού και του υπερεθνικού, συνδέοντας έτσι την εθνική κοινωνία με τη υπερεθνική διακυβέρνηση. Δηλαδή, η ευρωπαϊκή

διακυβέρνηση δεν μπορεί να προκύψει απλώς από τη δημιουργία μιας πανευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη και ενός συστήματος δικαιωμάτων, ή μέσω κινήσεων υπό την εθνική αιγίδα προς μεγαλύτερη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αλλά απαιτεί μια νέα χαρτογράφηση των ευρωπαϊκών ΜΚΟ, των ομάδων πολιτών και των άλλων φορέων που δραστηριοποιούνται στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Με αυτό το τρόπο, εκτός του ότι δίνεται νέα ώθηση στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, γίνεται εφικτή η προώθηση πραγματικά ευρωπαϊκών λύσεων για τα ευρωπαϊκά προβλήματα.

2. Κανονιστικές Προοπτικές

Η αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη εντός της ΕΕ ως πολυεπίπεδης και δημοκρατικής ιδιότητας, πηγάζει από μία πραγματιστική αντίληψη που εστιάζει στις δημοκρατικές δυνατότητες που έχουν διακριτοί δρώντες σε διεθνικές πολιτικές δραστηριότητες, καθώς η ευρωπαϊκή ιδιότητα συνυπάρχει με την εθνική και δεν αντικαθιστά τις υπάρχουσες εθνικές ταυτότητες. Οι πολίτες ενθαρρύνονται μέσω μη-κυριαρχικών θεσμών σε μια κοινή πολιτική συμμετοχή που χαρακτηρίζεται από το σεβασμό του «άλλου» και από την αναζήτηση γνώσης. Σε μία τέτοια μη-κυριαρχική αντίληψη για την ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη υπάρχει χώρος και για μη-πολίτες των κρατών – μελών, εφόσον καθίσταται δυνατή η (νεό-ρεπουμπλικανική) ενσωμάτωση τους χωρίς να απαιτείται η πολιτισμική τους αφομοίωση (Bowman 2006:202-204).

Ο Χρυσόχου (Χρυσόχου 2005β: 130-131) επισημαίνει ότι τα μέτρα που θα συνέβαλλαν προς την κατεύθυνση μιας κοινής ταυτότητας των Ευρωπαίων πολιτών είναι:

- Η αποσύνδεση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη από την προαπαιτούμενη εθνική ιδιότητα και η τοποθέτηση της σε μια ανεξάρτητη και συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα δικαιωμάτων
- Η θεσμοθέτηση της αρμοδιότητας των Ευρωπαίων πολιτών
- Η επέκταση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και στις εθνικές εκλογές για τους κατοίκους κράτους-μέλους, άλλου από αυτό της προέλευσης τους.
- Η θεσμοθέτηση του δικαιώματος των πολιτών στην πληροφόρησή² σχετικά με όλα τα ζητήματα της ΕΕ.

² Η Συνθήκη της Λισαβόνας κινήθηκε προς αυτή τη κατεύθυνση με την ενσωμάτωση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 6 διατυπώνεται πως:

1. Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, της ελευθερίας και στις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 7ης Δεκεμβρίου 2000, όπως προσαρμόστηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2007, στο Στρασβούργο, ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες. Οι διατάξεις του Χάρτη δεν συνεπάγονται καμία επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως αυτές ορίζονται στις Συνθήκες. Τα δικαιώματα, οι ελευθερίες και οι αρχές του Χάρτη ερμηνεύονται σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του τίτλου VII του Χάρτη που διέπουν την ερμηνεία και την εφαρμογή του και λαμβανομένων δεόντως υπόψη

- Η θέσπιση προστατευτικών νομικών και δικαιοδοτικών μηχανισμών απέναντι σε κάθε περιορισμό ή παραβίαση ατομικών ή συλλογικών ελευθεριών².
- Η υιοθέτηση του δικαιώματος των ευρωπαϊών πολιτών να διατηρούν δημόσια αξιώματα στο εσωτερικό της ΕΕ
- Ο εμπλουτισμός των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών²
- Η προαναφερόμενη αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων στους υπηκόους τρίτων χωρών που κατοικούν νόμιμα σε ένα κράτος-μέλος, που θα σήμαινε την υπέρβαση των νορμών του πολιτικού και κοινωνικού αποκλεισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι πολύ μεγάλη σημασία (σε συμβολικό και όχι μόνο επίπεδο) έχει η θεσμοθέτηση της «*πρωτοβουλίας των πολιτών*» που έγινε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας (Άρθρο 8B.4) όπου προβλέπει ότι οι πολίτες της Ένωσης, εφόσον συγκεντρωθεί αριθμός τουλάχιστον ενός εκατομμυρίου, υπήκοοι

των επεξηγήσεων οι οποίες αναφέρονται στον Χάρτη και στις οποίες μνημονεύονται οι πηγές των εν λόγω διατάξεων.

2. Η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Η προσχώρηση στην εν λόγω Σύμβαση δεν μεταβάλλει τις αρμοδιότητες της Ένωσης όπως ορίζονται στις Συνθήκες.

3. Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

σημαντικού αριθμού κρατών μελών, μπορούν να λαμβάνουν την πρωτοβουλία να καλούν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να υποβάλλει κατάλληλες προτάσεις επί θεμάτων στα οποία οι εν λόγω πολίτες θεωρούν ότι απαιτείται νομική πράξη της Ένωσης για την εφαρμογή των Συνθηκών.

Ο Bellamy επισημαίνει πως η δημιουργία της ΕΕ αντικατοπτρίζει την εξέλιξη των πολιτικών δομών που είναι υπό-, υπέρ- και μετά- εθνικές, όσο και εθνικές. Οι σύγχρονες θεωρίες της ιδιότητας του πολίτη πρέπει να επιδιώκουν να δώσουν κάποια κανονιστική συνοχή σε αυτά τα διάφορα επίπεδα της πολιτικής δραστηριότητας. Ο κοσμοπολιτισμός αποδεικνύεται ανεπαρκής, διότι σαν τον ουτοπισμό γενικότερα, παραβλέπει τη σημασία των συναισθηματικών δεσμών των ανθρώπων (Bellamy 2000: 91).

Ο Λάβδας υποστηρίζει πως για τον ενεργό πολίτη η κινητήριος δύναμη μπορεί να εδραιωθεί είτε στο συναίσθημα είτε στην ικανότητα για ορθολογικές και διαβουλευτικού τύπου επιλογές. Το ζητούμενο, εντός του πλαισίου της ΕΕ είναι να ενισχυθεί η δεύτερη περίπτωση, καθώς η αποσύνδεση από το συναίσθημα αποτελεί προαπαιτούμενο για πιο ουσιαστική πολιτική εμπλοκή με στόχο να ενισχυθεί η πολυπολιτισμικότητα στο επίπεδο της συμμετοχής των ομάδων, ενώ ταυτόχρονα καλλιεργούνται ρεπουμπλικανικές μορφές πολιτικής που ανταποκρίνονται σε μια αυθεντικά δημοκρατική τάξη και επιτρέπει στους πολίτες να δραστηριοποιούνται σε ευρωπαϊκά θέματα πολιτικής και οικονομικής διακυβέρνησης, τα οποία γίνονται ολοένα και πιο δυσπρόσιτα στο εθνικό επίπεδο (Lavdas 2001:5).

Αυτό σημαίνει ότι η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη έχει τη δυναμική να διανοίξει έναν συμβολικό χώρο για τις κοινωνικές δραστηριότητες που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια «societas civilis cive politica», δηλαδή μια ευρωπαϊκή κοινωνία πολιτών πέρα από τα φυσικά όρια των κρατών. Αυτή η ευρωπαϊκή ιδιότητα δεν

αναφέρεται σε ένα ομογενοποιημένο και συγκεντρωτικό κέντρο πολιτικής εξουσίας, αλλά πρόκειται για ένα βήμα προς μια νέα αντίληψη της πολιτικής (politics) εντός – και ταυτόχρονα πέρα – του παραδοσιακού πλαισίου που ορίζει το κράτος (Preuß 1998:148). Άλλωστε, η ΕΕ είτε γίνει αντιληπτή ως ένα μετά-κυριαρχικό πρότυπο που έρχεται αντιμέτωπη με τις συστατικές ιδιότητες της κρατικής κυριαρχίας, είτε ως ένα σημαντικό εθνοκεντρικό και κρατικά ελεγχόμενο πλαίσιο περί θεσμοθετημένης πολιτικής συνδιάθεσης, που μετουσιώνεται στην πρακτική της συνάσκησης κυριαρχικών εξουσιών, δεν μπορεί να θεωρηθεί - λειτουργικά και συνταγματικά – κυρίαρχη (Χρυσόχοου 2005β:125).

ΜΕΤΑ-ΚΡΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

1. Συναρχία

Σύμφωνα με τον Μανιτάκη (Μανιτάκης 2007: 52), η κυριαρχία είναι η υπέρτατη δύναμη εντός του κράτους (εσωτερική κυριαρχία) και μια ανεξάρτητη δύναμη απέναντι σε άλλες τέτοιες δυνάμεις (εξωτερική κυριαρχία). Η κυριαρχία ούτε προέρχεται αλλά ούτε και βασίζεται σε κάποια άλλη εξουσία, είναι σε θέση να κάμψει κάθε άλλη δύναμη και δεν υπόκειται σε καμία άλλη εξουσία. Όμως, στα πλαίσια της ιδιαιτερότητας της ΕΕ, ως πολιτικό μόρφωμα, η κυριαρχία αποκτά νέα διάσταση και νέες προεκτάσεις, καθώς δεν είναι δυνατόν πλέον να αναπαριστάνεται σαν ένα δεδομένο και αδιαίρετο μέγεθος. Αντιθέτα, θα πρέπει να γίνεται κατανοητή ως *«ένα σύνθετο και μεταβλητό σύστημα σχέσεων δύναμης και ισχύος, που διαθέτει πολλαπλές, διασταυρωνόμενες και επικαθοριζόμενες έδρες με αντίστοιχους διαύλους επικοινωνίας»*, στα πλαίσια του οποίου συναρθρώνονται πολλαπλές ανταγωνιστικές δυνάμεις και αρχές, έχοντας ως κοινό σημείο μια διαδικαστική εστία εγγύησης, που διασφαλίζει την ενότητα και ενισχύει μια κοινή πολιτική διαβίωση. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την οπτική κατέχει το γεγονός της απόσπασης και μεταβίβασης κυριαρχικών δικαιωμάτων και αρμοδιοτήτων από το κράτος προς διεθνείς οργανισμούς (Μανιτάκης 2007: 59,64).

Σύμφωνα με τους Λάβδα και Χρυσόχοου (Λάβδας και Χρυσόχοου 2006: 9-10), η οντολογική διερεύνηση της ΕΕ αναδεικνύει ένα νέο είδος πολιτικής οργάνωσης και δικαιοταξίας, το οποίο τροφοδοτείται τόσο από τις συνιστώσες του διεθνούς δικαίου (διαφυλάσσοντας τις συστατικές κρατικές ταυτότητες), όσο και του συνταγματικού δικαίου (προσομοιάζοντας τις παραδοσιακές διαδικασίες πολιτειακής συγκρότησης), παράγοντας ένα «κοινό δίκαιο», δεσμευτικό των συστατικών μερών.

Επισημαίνουν, πως τόσο οι κρατοκεντρικές θεωρήσεις περί συναινετικής συνομοσπονδίας και συμπολιτείας, όσο και η συναρχική προσέγγιση, συγκλίνουν στη θέση ότι η ΕΕ δεν εδράζεται εννοιολογικά σε μια *terra incognita* -ανάμεσα σε ένα διεθνή οργανισμό και σε μια υπερεθνική αρχή - αλλά εκφράζουν σαφείς απόψεις γύρω από τη φύση της ΕΕ ως θεσμοθετημένου και πολυαρχικού συστήματος ανοικτών κρατών. Τα κράτη επιλέγουν να συμμετάσχουν σε εξελιγμένα συστήματα κυριαρχικής συνδιάθεσης θεωρώντας ότι μέσα από αυτή τη συμμετοχή διασφαλίζουν ή ακόμη και ενισχύουν την αυτονομία τους. Ιδωμένη ως μια συστηματική προσπάθεια εκλογίκευσης της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στη διατήρηση της αυτονομίας των μερών και την επίτευξη θεσμοθετημένων συλλογικών δράσεων, προβάλλει η εικόνα ενός κανονιστικού κρατοκεντρισμού, που εκλαμβάνει τη θεσμοθέτηση διαδικασιών συνδιαμόρφωσης πολιτείας μεταξύ εθνικών και ευρωπαϊκών δομών ως μέρος της εξέλιξης του ευρωπαϊκού δημόσιου πολιτισμού, αλλά και ως δύναμη θεμελιωδών αλλαγών στο εσωτερικό του κράτους.

Στη βάση του ετεροκαθορισμού (που διαπνέει την ΕΕ ως συλλογικότητα) αλλά και με αναφορά στη διττή φύση των συμμετεχόντων ως κυρίαρχων αλλά και, συγχρόνως, συγκυρίαρχων οντοτήτων, το γενικό σύστημα συναρτά τη σταθερότητα και κατ' επέκταση τη βιωσιμότητα του από την ικανότητα των κοινών θεσμών να

επιτυχάνουν πολλαπλές εξισορροπήσεις. Έτσι, προκύπτει η έννοια της «εξισορροπητικής πολιτείας» (equilibrium polity), στόχος της οποίας είναι η ανάδειξη μέσα από θεσμοθετημένες πολιτικές διαδράσεις, ενός δυναμικού ισοζυγίου μεταξύ των φυγόκεντρων και των κεντρομόλων τάσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό του κοινού συστήματος. Ως εξισορροπητική μορφή πολιτείας, η συναρχία έρχεται να αναπροσδιορίσει με γνώμονα το κοινό συμφέρον, τόσο τους όρους συγκρότησης, όσο και το πολιτικό περιεχόμενο που αποδίδεται στη νέα μορφή συλλογικής συμβίωσης (Χρυσόχου 2007β: 35).

Η συναρχική απεικόνιση της ΕΕ ενέχει τον προσδιορισμό δύο στοιχείων απαραίτητων για τη συγκρότηση μιας αξιόπιστης θεωρίας: το πρώτο αφορά την ανάπτυξη μιας συνολικής εικόνας της ενοποίησης ως γενικού συστήματος, το δεύτερο αφορά τη δυναμική ποιότητα αυτού του συστήματος και, μέσω αυτής, τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει στο μετασχηματισμό του συστήματος σε ένα άλλο, εξίσου γενικό σύστημα (Χρυσόχου 2008: 170).

Η συναρχία ως καθεστώς πολιτικής οργάνωσης με επίκεντρο τη συνδιάθεση και με βασικές ιδιότητες την αμοιβαία διακυβέρνηση και τη διάχυση συνεργατικών νορμών ανάμεσα σε πολλαπλά πεδία συλλογικής δράσης, έρχεται να αναμετρηθεί με ορισμένα από τα πλέον κρίσιμα ζητήματα που θέτει η διεθνής θεωρία γύρω από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες της κρατικής κυριαρχίας, την πολιτική βιωσιμότητα και τη λειτουργική χρηστικότητα των αναδυόμενων μορφών συνδιάθεσης (Χρυσόχου 2007β: 36) σε σχέση με:

A. Τη συγκρότηση σύνθετων πολιτικών μορφωμάτων

B. Τη λογική του διαμοιρασμού της πολιτικής εξουσίας ανάμεσα σε διακριτά πολιτικά συστήματα

Γ. Τα όρια και τις δυνατότητες της θεσμοθετημένης συνάσκησης θεμελιωδών δικαιωμάτων

Δ. Εκείνα τα ζητήματα που αφορούν το πέρασμα από παραδοσιακές μορφές κυριαρχίας σε νέες συνιστώσες οργάνωσης της συλλογικής ζωής, αλλά και κατηγορίες, κατανόησης των συνθηκών της κοινής πολιτικής συμβίωσης.

Όπως προαναφέρθηκε, η συναρχία ως υπερβατική προβολή της δημόσιας εξουσίας, αλλά και ως πολιτική ή ακόμη και ηθική ανατροπή του εθνοκεντρικού δόγματος της κυριαρχίας δεν ακυρώνει τις συστατικές και συνταγματικά κατοχυρωμένες εθνικές κυριαρχίες, ούτε διαβρώνει τον ιστορικά διαμορφωμένο νομιμοποιητικό τους ρόλο σε σχέση με τη δημοκρατική λειτουργία της εθνικής πολιτικής σφαίρας. Δεν υποτάσσει τον πολιτικό ή συνταγματικό πολιτισμό των μερών σε μια ανώτατη δομή εξουσίας, με στόχο την ανάδυση ενός ύπατου, ενιαίου και αδιαίρετου κέντρου. Αντίθετα, ανασυνθέτει πολιτικά της κυριαρχίες, τοποθετώντας τις σε μια διαφορετική συλλογική βάση – σε μια μετακρατική πολιτική σφαίρα – η οποία υπάγεται σε κοινές για όλους και αμοιβαία αποδεκτές συνεργατικές νόρμες, καθώς και σε ένα κοινώς διαμορφωμένο δίκαιο, αντανakλώντας παράλληλα μια οργανωμένη πολλαπλότητα αυτονομιών βάσει θεσμοθετημένων εγγυήσεων, και όχι τόσο μια αυτόνομη πολλαπλότητα ομοσπονδιακής έμπνευσης ή προορισμού (Χρυσόχοου 2006: 248-249).

Είναι, λοιπόν σαφές, πως η συναρχία δεν συνιστά ένα νέο τύπο κράτους, εις βάρος του εθνικού, δηλαδή ενός κράτους ικανού να υπερβεί την ιστορική πραγματικότητα της εθνικής οικοδόμησης, ούτε συντείνει σε μια ενιαία, αναπαλλοτρίωτη δημόσια εξουσία και δεν ταυτίζεται με τη συγκρότηση μιας πολιτικά κυρίαρχης συλλογικότητας. Η κοινή κυριαρχία αποτελεί τη βασική αρχή γύρω από την οποία συγκροτείται μια νέα μορφή ενότητας: ένας δημόσιος νομικός

και πολιτικός πολιτισμός που επιτρέπει την ανάπτυξη μιας σύνθετης και μη προσδιορισμένης εδαφικά πολιτικής βούλησης (Χρυσόχου 2006: 250), και αυτό γιατί στη συναρχική ανάλυση, τα κράτη γίνονται αντιληπτά, περισσότερο ως εμπειρικές, παρά ως ιδεαλιστικές πολιτικές μονάδες (Lavdas and Chryssochoou 2009: 20).

Είναι γεγονός, πως το συναρχικό πρότυπο δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί τόσο αποτελεσματικά όσο το εθνικό κράτος στη θεσμοθέτηση μορφών δημοκρατικής συμμετοχής και μαζικής πολιτικής επικοινωνίας, πολύ περισσότερο σε μία κοινή δημόσια σφαίρα. Αντιθέτως, η έννοια που το χαρακτηρίζει είναι αυτή της πολυσφαιρικότητας, η οποία επιτρέπει τη συμβίωση μεταξύ πολλαπλών δήμων και όχι απαραίτητα την ενεργή ή ουσιαστική εμπλοκή τους στο δημόσιο βίο του γενικού συστήματος. Το ερώτημα που τίθεται, κατά τον Χρυσόχου, είναι αν η ρεπουμπλικανική εκδοχή της συναρχίας θα μπορούσε να οδηγήσει το αξιακό σύστημα του ρεπουμπλικανισμού σε νέες θεσμικές εξισορροπήσεις, επιτρέποντας όμως την εμπλοκή νέων δυνάμεων στη διαδικασία διακυβέρνησης (Χρυσόχου 2008: 181).

Εν τέλει, στη βάση του, ο λόγος περί συναρχίας επιδιώκει τη μεγάλη σύνθεση μεταξύ της κρατοκεντρικής και της μετακρατοκεντρικής προσέγγισης της διεθνούς οργάνωσης, προσφέροντας μια διέξοδο στη διεθνή πολιτική θεωρία για τη μελέτη της νέας διαλεκτικής ποιότητας που διέπει τις σύγχρονες σχέσεις κυριαρχίας (Χρυσόχου 2008: 173).

2. Κοσμοσύστημα

Στον αντίποδα, η ανάλυση του Κοντογιώργη (Κοντογιώργης 2003), από την οποία πηγάζει η έννοια της πολιτειότητας, αναδεικνύει ένα είδος συμπολιτείας «προσαρμοσμένο στις συνθήκες του συνόλου κοσμοσυστήματος» επικεντρώνεται στη συγκρότηση μιας πολιτειακής βαθμίδας με κοσμοσυστημική αξίωση – ενός μετακρατικού, πολυεπίπεδου και ανθρωποκεντρικού πολιτικού συστήματος της οικουμένης που θα αναλάβει να διαχειριστεί εναρμονιστικά το σύνολο των παραμέτρων που εμπίπτουν στη δυναμική του (Χρυσόχου 2006: 246). Ο Κοντογιώργης, καθιστά σαφές, το ότι η μετάβαση από την ατελή πολιτειότητα (ιδιότητα του ανήκειν) στην απλή, έστω, πολιτειότητα (εταιρική συνάφεια με την πολιτεία), και ιδίως στην πλήρη πολιτειότητα και στην κοσμοπολιτειότητα, απέχει πολύ από την εποχή μας Κοντογιώργης 2003: 15-16).

Η έννοια της Ευρωπαϊκής Πολιτειότητας, λοιπόν, πηγάζει από την οπτική του Κοντογιώργη, η οποία εστιάζει στη μετάβαση από τον κρατοκεντρισμό προς την οικουμένη. Ο Κοντογιώργης, αναφέρει πως στην αναγνώριση της ευρωπαϊκής πολιτειότητας (η οποία θα σήμαινε τη συγκρότηση της ΕΕ σε συμπολιτεία), ενυπάρχει η αμφισβήτηση (αν όχι η αναίρεση) του κυρίαρχου, ενιαίου πολιτειακά, ομοιογενούς πολιτισμικά, κράτους-έθνους. Σε αυτή τη βάση, αναγνωρίζει πως η ανάπτυξη μιας πολυπολιτισμικής ακτίνωσης της ιδιότητας του πολίτη, έχει από μόνη της, τη δυναμική να προκαλέσει μια συνολική αναθεώρηση της έννοια του δημοσίου χώρου και μια σχετική αποσύνδεση του από το κράτος. Τονίζει, όμως, πως αυτό δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια την πολιτειακή ενσωμάτωση του πολίτη, παρά μόνο την οργανική συμμετοχή του στη σύνθεση και στη διαχείριση του δημοσίου χώρου (Κοντογιώργης 2003: 15-16).

Είναι εμφανές, πως αυτή η αντίληψη διαφοροποιείται από το συναρχικό πρότυπο. Το κύριο σημείο στο οποίο εντοπίζεται αυτή η διαφορά, κατά τον Χρυσόχοου, είναι ότι το συναρχικό πρότυπο δεν επιχειρεί να επαναφέρει την πολιτική στην κοινωνία αλλά να συγκροτήσει ένα σύστημα συνδιάθεσης μέσω μεικτών και πολυκεντρικών μορφών διακυβέρνησης με εξισορροπητικά αποτελέσματα για τους συγκυρίαρχους δρώντες. Δηλαδή, το κρίσιμο στοιχείο δεν έγκειται στην οργανική διασύνδεση της συναρχίας με την κοινωνική σύσταση της συμπολιτείας – το δήμο, ως έκφραση πολιτικής αυτονομίας – αλλά με την ικανότητα του γενικού συστήματος να επιτελεί συλλογικές λειτουργίες, να παράγει συναινετικές στοχοθετήσεις και να ασκεί εξουσία επί του συνολικού πεδίου της κοινής κυριαρχίας, ρυθμίζοντας τους όρους της συλλογικής συμβίωσης» (Χρυσόχοου 2008: 156-157).

Ο Χρυσόχοου επισημαίνει πως αυτά τα δύο μοντέλα μετα-κρατικής θεώρησης μπορούν να μεταφερθούν στο πολιτικό σύμπαν της ΕΕ και να λειτουργήσουν συμπληρωματικά, με την προϋπόθεση ότι αυτή η σχέση δεν θα αποτελεί «μια ευθύγραμμη προβολή στο μέλλον ή μια εξελικτική απεικόνιση της ενοποίησης από συναρχία σε κοσμοπολιτεία, αλλά μια κυμαινόμενη, στοχαστική, παλινδρομούσα και πάντως μη-τελεολογική πορεία προς μια διαφορετική πολιτική σχεδίαση, στη μορφή ενός μετακράτους η ακόμη και μιας μεταπολιτείας» (Χρυσόχοου 2007: 34).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήσαμε να κινηθούμε στο χώρο μεταξύ δύο θεωρήσεων για τις μετα-κρατικές προοπτικές της ΕΕ, αφενός της κοσμοσυστημικής – μετακυριαρχικής προσέγγισης του Κοντογιώργη και αφετέρου της συναρχικής – νεορεπουμπλικανικής αντίληψης των Λάβδα και Χρυσοχόου. Αφετηρία της ανάλυσης μας υπήρξε η έννοια της ευρωπαϊκής πολιτειότητας, δηλαδή της έμμεσης – δευτερογενούς ιδιότητας του πολίτη της ΕΕ καθώς αυτή διαφοροποιείται από την έννοια του υπηκόου και της ιθαγένειας. Στον πυρήνα της έννοιας της πολιτειότητας βρίσκεται ο πολίτης της πολιτείας, όπου η κοινωνία έχει συγκροτηθεί πολιτειακά και έχει αναλάβει την καθολική πολιτική αρμοδιότητα (πολίτης – εταίρος). Μέτρο της πολιτειότητας αποτελεί το ανάπτυγμα της ελευθερίας.

Στραφήκαμε, λοιπόν, στην ανάλυση της ελευθερίας ως-μη κυριαρχία, που μας οδήγησε στο ρεπουμπλικανισμό, του οποίου καταγράψαμε τα χαρακτηριστικά και τις βασικές αρχές, για να φτάσουμε στο νέο-ρεπουμπλικανισμό για την ΕΕ. Στα πλαίσια της θεωρίας αυτής, εξετάσαμε την ΕΕ ως μια αναδυόμενη σύνθετη πολιτεία, η οποία παρουσιάζει την κανονιστική δυναμική για ενίσχυση της πολιτικότητας, και του πολιτικού περιεχομένου της ιδιότητας του πολίτη χωρίς την ανάγκη για υπέρβαση του κυρίαρχου εθνικού-κράτους. Στη συνέχεια, εστίασαμε στην προσέγγιση του Λάβδα για τη διαμόρφωση πολλαπλών και μερικώς επικαλυπτόμενων δημοσίων σφαιρών στην ΕΕ. Αυτό το κανονιστικό πρότυπο έχει τη δυνατότητα να παραμένει ανοικτό σε τροποποιήσεις που προκύπτουν από τη

διαδικασία διαλόγου και αντιπαράθεσης με το πολιτικό περιβάλλον, ενώ παράλληλα βοηθά στην ενίσχυση της συμμετοχής των πολιτών από «χαμηλά», καθώς αυτοί προβαίνουν σε επιλογές που έχουν νόημα για τους ίδιους και τις ομάδες στις οποίες ανήκουν.

Εν συνεχεία, μελετήσαμε τις συναρχικές και τις κοσμοπολιτικές προοπτικές της ΕΕ για να υιοθετήσουμε την άποψη του Χρυσόχου, σύμφωνα με την οποία αυτές οι δύο προσεγγίσεις, παρά τη διαφορετικότητα τους, μπορούν να συμπληρώσουν η μια την άλλη, στο βαθμό που η μελέτη των ευρωπαϊκών θεμάτων γίνεται σε ανοιχτά πλαίσια χωρίς τελεολογικές βλέψεις. Προκειμένου να ολοκληρωθεί η συλλογιστική μας πορεία, πρέπει να εξετάσουμε το αν τελικά είναι εφικτή η χρήση της έννοιας της πολιτειότητας έξω από το κοσμοσύστημα του Κοντογιώργη και αν (και σε ποιο βαθμό) μπορεί να εναρμονιστεί με το νεο-ρεπουμπλικανικό μοντέλο των Λάβδα και Χρυσόχου.

Μπορούμε να συνοψίσουμε την πολιτειότητα ως τη σχέση πολίτη – πολιτείας, πιο συγκεκριμένα, ως *την ιδιότητα του πολίτη εντός της πολιτείας (πολιτειακά συντεταγμένη κοινωνία), βάση και μέτρο της οποίας (σχέσης) είναι η ελευθερία*. Άρα λοιπόν, το πρωταρχικό ζητούμενο είναι η σχέση ανάμεσα στα δύο υποκείμενα με όρους ελευθερίας.

Στον πίνακα 6 παρατηρούμε τα χαρακτηριστικά της κάθε προσέγγισης. Ο πολίτης αποτελεί το σημείο αναφοράς (κοινό και στις δύο), αλλά εκεί που ο Κοντογιώργης προτείνει μια ευρωπαϊκή κοσμοπολιτεία, ο νέο-ρεπουμπλικανισμός των Λάβδα και Χρυσόχου προτείνει μια ευρωπαϊκή *res publica composite*. Διαπιστώνουμε ότι και στις δυο περιπτώσεις πληρείται το κριτήριο της «πολιτείας - ως υποκείμενο». Το σημείο όπου εντοπίζεται η σημαντικότερη διαφοροποίηση είναι στο κριτήριο της «σχέσης», καθώς για τον Κοντογιώργη η πραγμάτωση μίας

«πλήρους» πολιτειότητας απαιτεί μια εταιρική σχέση ανάμεσα στα υποκείμενα, όμως ο νέο-ρεπουμπλικανισμός, βασιζόμενος σε μια κανονιστική αντίληψη, προτείνει μια σχέση που βασίζεται στην πολιτικότητα που ξεκινάει από «χαμηλά», από επιλογές με νόημα για τις υποθέσεις των πολιτών και η οποία συνάδει με το ρεπουμπλικανικό «ενάρετο κύκλο».

Αυτή η διαφοροποίηση σημαίνει ότι, παρόλο που δεν μπορεί να υπάρξει πραγμάτωση μιας «πλήρους» ευρωπαϊκής πολιτειότητας (άλλωστε, η «πλήρης» πραγμάτωση ως εταιρική σχέση δεν υφίσταται στο παρόν, ούτε αναμένεται στο κοντινό μέλλον κατά τον Κοντογιώργη), στα πλαίσια του νέο-ρεπουμπλικανισμού, αυτό δεν αποκλείει άλλες μορφές πολιτειότητας. Επισημαίνεται πως, *«προκειμένου να υπάρξει έστω και η ασθενέστερη και πιο ατελής μορφή της πολιτειότητας, είναι απολύτως απαραίτητη η προσωπική υποστασιοποίηση του ατόμου με όρους ελευθερίας και η εφαρμογή της αντιπροσωπευτικής αρχής»*.

Το κριτήριο της «ελευθερίας» πληρείται και στις δύο περιπτώσεις (καθώς και η αντιπροσωπευτική αρχή), και είναι αυτό που δίνει τη μορφή και το περιεχόμενο στις δύο προσεγγίσεις. Η ελευθερία ως αυτονομία και η ελευθερία ως μη-κυριαρχία εστιάζουν και οι δύο πέρα από τα όρια της ιδιωτικής ελευθερίας, στις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της ελευθερίας, οι οποίες είναι απαραίτητες τόσο στην έννοια της πολιτειότητας όσο και στη δημοκρατία, η οποία και είναι άμεσα συνυφασμένη με την πολιτειότητα αλλά και με το νέο-ρεπουμπλικανισμό.

Πίνακας 6: Πολιτειότητα και ΕΕ - Κοσμοπολιτεία και Νεορεπουμπλικανισμός

Προσέγγιση	Υποκείμενο 1	Υποκείμενο 2	Σχέση	Ελευθερία
<i>Κοσμοπολιτεία</i>	<i>Πολίτης</i>	<i>ΕΕ ως κοσμοπολιτεία</i>	<i>Εταιρική (στην πλήρη πραγμάτωση της)</i>	<i>Ως Αυτονομία</i>
<i>Νέο- ρεπουμπλικανισμός</i>	<i>Πολίτης</i>	<i>ΕΕ ως Σύνθετη Ευρωπαϊκή Πολιτεία</i>	<i>Διαβουλευτι- κού Τύπου Πολιτικότητα που Έρχεται από «Χαμηλά»</i>	<i>Ως μη- Κυριαρχία</i>

Η θέση μας είναι πως η πολιτειότητα αποτελεί μια βαθύτατα πολιτική αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη που μπορεί να λειτουργήσει θετικά προς μία «υπεράσπιση της πολιτικής» (Λάβδας 2001). Η διερεύνηση της μέσω του κανονιστικού προτύπου του νέο-ρεπουμπλικανισμού για την ΕΕ μπορεί να δώσει μια πιο «πολιτική» ματιά στην ιδιότητα – ιθαγένεια του πολίτη της Ένωσης, η οποία επεκτείνεται και σε μια πιο «πολιτική» ματιά για το πολιτικό σύστημα της ΕΕ, εν γένει.

Κλείνοντας, υιοθετούμε την άποψη του Λάβδα, σύμφωνα με την οποία σε συνθήκες φθίνουσας πολιτικής είναι σημαντικό η θεωρία να προτείνει μοντέλα που

θα εστιάζουν στην πολιτική διεργασία και θα μπορούν να εγγυώνται ένα βαθμό δημοκρατικού ελέγχου πάνω στις πολιτικο-οικονομικές διαδικασίες, οι οποίες έχουν ξεφύγει, σε ένα βαθμό, από τον έλεγχο των εθνικών κρατών (Λάβδας 2002: 80). Σήμερα, τα ερωτήματα που έθετε ο Λάβδας με αφορμή την είσοδο της Ελλάδας στην ΟΝΕ, φαντάζουν πιο ουσιαστικά από ποτέ:

«Εν όψει της νομισματικής ένωσης, εάν από το νέο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα απουσιάζουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που συνδυάζονται με τους γνώριμους κρατικούς θεσμούς, τότε εύλογα προκύπτει το ερώτημα: με ποιους μηχανισμούς και μέσα από ποιες διαδικασίες θα ασκείται κάποιας μορφής πολιτική εποπτεία επί της ενοποιημένης ευρωπαϊκής οικονομίας; Αντιπροσωπεύει ίσως το αναδυόμενο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα μια σχεδόν μηδενική μορφή πολιτικού ελέγχου στις οικονομικές διαδικασίες, οι οποίες αποδεσμεύονται τώρα πραγματικά από τους πολιτικούς θεσμούς; Θα μπορέσει ίσως το νέο πολιτικό σύστημα της Ένωσης να αναπτύξει νέους μηχανισμούς δημοκρατικής εποπτείας της οικονομίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο; Τα ερωτήματα αυτά είναι, βέβαια, καθαρά πολιτικά. Αυτή είναι και η μορφή που θα παίρνουν ολοένα και περισσότερα ζητήματα (issues) στην ΕΕ, καθώς θα εξανεμίζονται και τα τελευταία αποθέματα τεχνοκρατικής νομιμοποίησης της ενοποιητικής διαδικασίας και των διαδικασιών εξευρωπαϊσμού» (Λάβδας 2002: 77).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Bellamy, R. και Castiglione, D. (2005), «*Η Ευρώπη ως Δημοκρατία*», στο, Λάβδας Κ. Α. και Χρυσοχόου Δ. Ν. (2005), «*Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία, Η πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*», Αθήνα: Σιδέρης.

Heywood, A. (2007), «*Πολιτικές Ιδεολογίες*», Αθήνα: Επίκεντρο.

Κοντογιώργης, Γ. Δ. (2003), «*Πολίτης και Πόλις – Έννοια και Τοπολογία της Πολιτειότητας*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Kymlicka, W. (2005), «*Η Πολιτική Φιλοσοφία της Εποχής Μας – Μια Εισαγωγή*», Αθήνα: Πόλις.

Λάβδας, Κ. Α. (2001), «*Η Ελευθερία ως μη-Κυριαρχία και η Υπεράσπιση της Πολιτικής: Η νεο-Ρεπουμπλικανική Προοπτική*», Επιστήμη και Κοινωνία, Τεύχος 5-6: Φθιν. 2000 - Άνοιξη 2001.

Λάβδας, Κ. Α. (2002), «*Δημόσιες σφαίρες στο πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: κρατικότητα, πολυφωνία και θεσμοποίηση στις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού*», Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης, τευχ. 1, 2002.

Λάβδας, Κ. Α. (2005), «*Πολιτική Αρχιτεκτονική και Συλλογικότητες στον Φιλελεύθερο Ρεπουμπλικανισμό: Κανονιστική Θεωρία και Πολιτική Ανάλυση*», στο, Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσοχόου Δ. Ν. (2005), «*Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία, Η πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*», Αθήνα: Σιδέρης.

Λάβδας, Κ. Α. (2006), «*Νόρμες και Διάχυτη Αμοιβαιότητα στην Πολιτική Κουλτούρα των Διεθνών Σχέσεων: Μαθήματα από την Ευρωπαϊκή Πολιτική*», στο Ξενάκης, Δ. Κ. και Τσινιτσιζέλης, Μ. Ι. (2006), «*Παγκόσμια Ευρώπη; Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*», Αθήνα: Σιδέρης.

Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσόχου Δ. Ν. (2005), «*Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία, Η πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*», Αθήνα: Σιδέρης.

Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσόχου Δ. Ν. (2006), «*Νέες κατευθύνσεις στη μελέτη της ευρωπαϊκής πολιτείας*», Ε.Ε.Ε.Π., WP. Α02/06.

Μανιτάκης, Α. (2007), «*Τι είναι Κράτος*», Αθήνα: Σαββάλας.

Nugent, N. (2009), «*Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*» β έκδοση, Αθήνα: Σαββάλας.

Παπάζογλου, Μ. Γ. (2009), «*Οι Προκλήσεις του Εξευρωπαϊσμού και της Διαβούλευσης για το Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα, Ευρω-Ρεπουμπλικανισμός και η Δημοκρατική Διαχείριση της Συναίνεσης και της Αμφισβήτησης*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Pettit, P. (2007), «*Θεωρία της Ελευθερίας – Από την Ψυχολογία στην Πολιτική της Δράσης*», Αθήνα: Πόλις.

Quermonne, J.-L. (2005), «*Το Πολιτικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Schwarzmantel, J. (2006), «*Για μια Δημοκρατική Πολιτεία: Ταυτότητα και Συμμετοχή*», Αθήνα: Κριτική.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2005), «*Για Μια Ευρωπαϊκή res publica*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2005)β, «*Για Μια Ρεπουμπλικανική Ερμηνεία της Ευρωπαϊκής Πολιτείας*», στο, Λάβδας Κ. Α. και Χρυσόχου Δ. Ν. (2005), «*Ευρωπαϊκή*

Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία, Η πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού», Αθήνα: Σιδέρης.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2006), «*Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία, Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2007), «*Σχεδίαση Μετακρατικής Πολιτείας*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2007)β, «*Στον Αστερισμό της Συναρχίας*», ΕΚΕΜ Κείμενο εργασίας 7/Ιανουάριος 2007.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2008), «*Η Άδηλος Κυριαρχία*», Αθήνα: Παπαζήσης.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2010), «*Caritas rei publicae*», Αθήνα: Σιδέρης.

Χρυσόχου, Δ. Ν. (2010)β, «*Οργανωμένη πολλαπλότητα*», Αθήνα: Παπαζήσης

(2010/ C 83/47), EL Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «*Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*».

(2007/C 303/01), *Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Andronache, L. (2006), “*Contemporary Republican theories: in search of solidarity*”, in , I. Honohan and J. Jennings, “*Republicanism in Theory and Practice*”, London: Routledge.

Bellamy, R. (2000), "*Citizenship Beyond the Nation State: The Case of Europe*", in "*Political Theory in Transition*", edited by O'Sullivan, N., London: Routledge.

Bellamy, R. And Castiglione, D. (2003), "*Legitimizing the Euro-‘polity’ and its ‘Regime’: The Normative Turn in EU Studies*", *European Journal of Political Theory* 2003 2: 7.

Bellamy, R. (2008), "*Republicanism, Democracy and Constitutionalism*", in, Laborde C. and Maynor J. (2008), "*Republicanism and Political Theory*", Oxford: Blackwell.

Berlin, I. (2002), "*Liberty*", edited by Hardy, H., Oxford: Oxford University Press.

Bohman, J. (2008), "*Nondomination and Transnational Democracy*", in, Laborde C. and Maynor J. (2008), "*Republicanism and Political Theory*", Oxford: Blackwell.

Bowman, J. (2006), "*The European Union Democratic Deficit: Federalists, Sceptics, and Revisionists*", *European Journal of Political Theory* 2006, 5, 191.

Calhoun, C. (1993), "*Civil Society and the Public Sphere*", *Public Culture* 1993, 5: 267-280, University of Chicago

Chadwick, A. (2000), "*Studying Political Ideas: a Public Political Discourse Approach*", *Political Studies*: 2000, Vol. 48, 283-301.

Craig, P. P. (1997), "*Democracy and Rule Making Within the EC: An Empirical and Normative Assessment*", *European Law Journal*, 3(2).

Chrysochoou, D. N.(2001), "*Theorizing European Integration*", London: Sage Publications.

Chrysochoou, D. N. (2001)b, "*Towards a Civic Conception of the European Polity*", ESRC "One Europe or Several?" Working Paper 33/01.

De Vreese, C. H. (2007), "*The EU as a public sphere*", Living Rev. Euro. Gov., 2, (2007), 3, available at <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2007-3/>

Forst, R. (2007), "*Civil Society*", in "*A Companion to Contemporary Political Philosophy, Volume Two*", edited by Goodin, R. E., Pettit P. and Pogge T., Oxford: Blackwell.

Habermas, J. (1989), "*The Structural Transformation of the Public Sphere*", London: Polity.

Habermas, J. (1992), "*Between Facts and Norms*", Cambridge: MIT Press

Herbst, S. (1994), "*Politics at the Margin, Historical Studies of Public Expression Outside the Mainstream*", Cambridge: Cambridge University Press.

Honohan, I. (2002), "*Civic Republicanism. The Problems of Philosophy*", London: Routledge.

Lavdas, K. A. (2001), "*Republican Europe and Multicultural Citizenship*", LEQS, Politics: 2001, Vol 21(1).

Lavdas, K. A. (2010), "*Normative Evolution in Europe: Small States and Republican Peace*", LEQS Paper No.17/2010, January 2010.

Lavdas, K. A. and Chrysoschoou, D. N. (2005), "*Redesigning Europe: A Liberal Republicanist Approach*", EKEM Paper 2/2005.

Lavdas, K. A. and Chrysoschoou, D. N. (2009), "*Republican Europe in a Liberal Milieu*", Jean Monnet Working Paper 05/09.

Maynor, J. (2002), "*Another Instrumental Republican Approach?*", European Journal of Political Theory, July 2002, vol. 1 no. 1, 71-89.

Miller, D. (2008), *“Republicanism, National Identity and Europe”*, in, Laborde C. and Maynor J. (2008), *“Republicanism and Political Theory”*, Oxford: Blackwell.

Mouritsen, P. (2006), *“Four Models of Republican Liberty and Self-Government”*, in, I. Honohan and J. Jennings, *“Republicanism in Theory and Practice”*, London: Routledge.

Preuß, U. K. (1998), *“Citizenship in the European Union: A Paradigm for Transnational Democracy?”*, in, Archibugi D., Held D., Kohler M. (1998), *“ Re-imagining Political Community, Studies in Cosmopolitan Democracy”*, Cambridge: Polity.

Pettit, P. (1997), *“Republicanism – A Theory of Freedom and Government”*, Oxford: Clarendon Press.

Rawls, J. (1993), *“Political Liberalism”*, expanded edition, New York: Columbia University Press.

Rumford, C. (2004), *“European Civil Society or Transnational Space? Conceptions of Society in Discourses of EU Citizenship, Governance and Democratic Deficit: An Emerging Agenda”*, *European Journal of Social Theory*, 6.1:25-43.

Schwarzmantel, J. (2006), *“Republican Theory and Democratic Transformation”* in, Honohan, I. and Jennings, J., *“Republicanism in Theory and Practice”*, London: Routledge.

Van de Steege, M. (2002), *“Rethinking the Conditions for a Public Sphere in the European Union”*, *European Journal of Social Theory* 2002 5: 499-519.

Vazquez, F. H. (2006). *“Political Trust, Democracy and the Republican Tradition”*, in, I. Honohan and J. Jennings, *“Republicanism in Theory and Practice”*, Routledge, London.